

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЛИМ ЖАНА БИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ ФИЛОЛОГИЯСЫ ФАКУЛЬТЕТИ
КЫРГЫЗ ТИЛИ ИЛИМИ КАФЕДРАСЫ**

Али КЫЛЫЧ

КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛИНИН ЧАК КАТЕГОРИЯСЫ

531000 «Филология» багыты

Магистр академиялык даражасын алуу үчүн жазылган магистрдик иш

Илимий жетекчи: Филология
илимдериин кандидаты, доцент
Эстебесова Перизат Садырбековна

БИШКЕК- 2020

**KIRGIZİSTAN MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
C.BALASAGIN KIRGIZ MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
KIRGIZ FİLOLOJİSİ FAKÜLTESİ
KIRGIZ DİLİ BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRGIZ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİLDİRME KİPLERİ

Ali KILIÇ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Perizat ESTEBESOVA

BİŞKEK, 2020

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 3-4

I BÖLÜM. BİLDİRME KİPLERİNİN TANITIMI VE BİLDİRME KİPLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR.....5

- 1.1. Türkolojide Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar.....5-14
1.2. Türkiye Türkçesinde Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar.....15-24
1.3. Kırgız Türkçesinde Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar..... 25-32
1.4. I. Bölümün Sonucu.....33-34

II BÖLÜM. TÜRKİYE VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDE BİLDİRME KİPLERİ 35

- 2.1. Geçmiş Zaman (Ötkön Çak).....35
2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman (Aykın Ötkön Çak).....36-43
2.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman (Arsar Ötkön Çak) 44-51
2.1.3. Genel Geçmiş Zaman (Calpı Ötkön Çak).....52-54
2.1.4. Sürekli Geçmiş Zaman (Adat Ötkön Çak).....55-58
2.2. Şimdiki Zaman (Uçur Çak).....59
2.2.1. Basit Şimdiki Zaman (Cönököy Uçur Çak).....59-61
2.2.2. Birleşik Şimdiki Zaman (Tataal Uçur Çak).....62-68
2.3. Gelecek Zaman (Keler Çak).....69
2.3.1. Belirli Gelecek Zaman (Aykın Keler Çak).....69-77
2.3.2. Belirsiz Gelecek Zaman (Arsar Keler Çak) 78-81
2.4. Geniş Zaman (Kenen/ Calpı Çak).....82-89
2.5. II. Bölümün Sonucu.....90-91

GENEL SONUÇ 92-94

KAYNAKLAR 95-100

GİRİŞ

Tezin Güncelliği.

Karşılaştırılmalı dil çalışmaları, Türk lehçeleri arasında zamanla oluşan farklılıkların ortaya çıkarılmasında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde aynı kökten gelen lehçelerdeki farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmektedir. Karşılaştırılmalı dil çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde zaman kipleri incelenecektir. Her ne kadar iki lehçe arasında karşılaştırılmalı çalışmalar yapılmış olsa da hem Türk dilbilgisinde, hem de Kırgız dilbilgisinde bazı konuların tekrardan ele alınarak incelenmesi gerekmektedir.

Tezimizin asıl konusu olan *kip kategorisi* dünya dilciliğinde de üzerinde tartışmaların çok olduğu bir kategoridir ve tanımı, sınıflandırılması konusunda pek çok görüş vardır.

Türkiye Türkçesinde *kip*, Türkçe dilbilgisi geleneğinin çözemediği kategorilerden biri olarak karşımıza çıkar. Hemen her dilbilgisi kitabında kip terimine rastlanmak mümkündür ancak bu kavramın tutarlı bir tanımını bulmak kolay değildir. Kip ve zaman konusunun birlikte ele alındığı, kip ve zaman arasında tam bir ayırım yapılamadığı, konunun bir birine karıştırıldığı görülmektedir. Bunun gibi nedenler tez konumuzun güncel olduğunu belirtmektedir.

Tezin Amacı.

Bu çalışmanın amacı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin bildirme kipleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak ve özellikle her iki dildeki bildirme kipleri konusunun ele alınışı, işlenişini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda şu **alt problemlere** cevap aranmıştır:

- Dilbilgisinde bildirme kiplerinin yeri ve önemi nedir?
- Kırgız Türkçesinde bildirme kipi, *çak kategorisi* nasıl ele alınmıştır?
- Türkiye Türkçesinde kipler, *bildirme kipleri* nasıl ele alınmıştır?

- Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde zaman kipleri arasında benzer ve farklı yönler nelerdir?

Çalışmanın Önemi ve Gerekliliği.

Bu çalışmamız Türkolojinin lehçeler arası karşılaştırmalı dilbilgisi alanında ve Kırgız Türkçesi - Türkiye Türkçesinin dil öğretiminde de büyük katkı sağlayacaktır. Dil öğretiminde zaman kavramı ve işlenişi önemli bir yer tutmaktadır. Eylemin yapılma zamanı, bir eylemin gerçekleşmesi için, olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu nedenle eylemde var olan zaman, zaman ekleri sayesinde soyut halden somut hale dönüşmektedir. Dil öğrenenlerin, temel kuralları öğrendikten sonra ilk öğrenecekleri konu, zamanlardır. Dolayısıyla Kırgız Türkçesi ve Türkçe Türkçesinde, zamanların öğretimi dil öğrenmenin temel taşlarından olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çalışmamız dil öğretiminde ve Çağdaş Türk lehçeleri arası karşılaştırmalı dilbilgisi alanında emek veren araştırmacılara bir nebze katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Bu çalışmamızın araştırma **yöntemi** olarak karşılaştırma ve tarama modeli kullanılmıştır.

Tezin İçeriği.

Çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Çağdaş Türk lehçelerinde, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde fiil kiplerinin, özellikle bildirme kiplerinin tanımı, tanıtımı yapılmakta ve fiil kipleri üzerine yapılan çalışmalar incelenmektedir.

İkinci bölümde, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki bildirme kiplerinin işlevsel olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. İncelenen kiplerin, öncelikle yapısal özellikleri ve gramer kuralları verilmektedir. Zaman kiplerinde anlam kaymaları, yazarların eserleriyle, metinlerle ve günlük konuşmalarla açıklanacaktır.

I BÖLÜM

BİLDİRME KİPLERİNİN TANITIMI VE BİLDİRME KİPLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

1.1. Türkolojide Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar

Şekil bilgisinin addan sonra en önemli ögesi olan fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlere dir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılını ş ve durumları bildirirler. Gramer konuları ne tür bir sınıflamadan geçirilse geçirilsin, bunların hepsinde de fiilin yer aldığı görülür. Dilin vazgeçilmez temel ögesi olan çekimli bir fiilde, bir oluş ve kılışı şekle bağlayan kalıp dışında bir de zaman ögesi vardır.

Fiilde zaman, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer kategorisidir. Kipin açıklanması sırasında belirtildiği üzere, girdikleri çekim kalıbında açığa vurulmamış bir zaman ögesi taşıyan kipler dışında, fiilin zamanını gösteren özel ekler de vardır. Bunlar ileride ayrıca ele alınacağı üzere, *görülen geçmiş zaman*, *duyulan geçmiş zaman*, *şimdiki zaman*, *gelecek zaman* ve *geniş zaman* ekleridir.

Çağdaş Türk lehçelerinde fiil kipleri üzerine çalışmalar çoktur. Şimdi bu çalışmalar üzerinde duralım.

Gagavuz Türkçesinde *Fiil Kipleri* Türkiye Türkçesindeki kipler gibi iki bölüme ayrılarak incelenmiştir: 1) *Bildirme kipleri* ve 2) *Dilek kipleri*.

Bildirme kipinde dört zaman yer almıştır: *geniş zaman*, *şimdiki zaman*, *görülen geçmiş zaman*, *anlatılan geçmiş zaman* ve *gelecek zaman*.

Dilek kipinde de dört kip vardır: *gereklilik kipi*, *şart kipi*, *emir kipi* ve *istek kipi*.

Gagavuz Türkçesinde *şimdiki zaman* ekleri – *ár*, *-er*’ dir:

Teklik 1. Şahıs <i>sorárın</i>	<i>bilerim</i>
2. Şahıs <i>sorársın</i>	<i>bilersin</i>
3. Şahıs <i>sorár</i>	<i>biler</i>

Çokluk 1. Şahıs sorarız	<i>bileriz</i>
2. Şahıs sorarsınız	<i>bilersiniz</i>
3. Şahıs sorarlar	<i>bilerler</i>

Şimdiki zamanın olumsuzu –*má*, -*me* olumsuzluk ekinden sonra şimdiki zaman ekinin getirilmesiyle yapılır (-*má-ár*, -*me-er*):

Teklik 1. Şahıs istämeerim	<i>baaşlámáárım</i>
2. Şahıs istämeersin	<i>baaşlámáársın</i>
3. Şahıs istämeer	<i>baaşlámáár</i>

Çokluk 1. Şahıs istämeeriz	<i>baaşlámáárız</i>
2. Şahıs istämeersiniz	<i>baaşlámáársınız</i>
3. Şahıs istämeerlär	<i>baaşlámáárlar</i>

Gagavuz Türkçesinde geniş zaman kipi de –*ar*, -*är*, -*ır*, -*ir*, -*ur*, -*ür* ekleriyle yapılmaktadır:

Teklik 1. Şahıs kaldırarım	<i>getiririm</i>
2. Şahıs kaldırsın	<i>getirirsin</i>
3. Şahıs kaldırar	<i>getirir</i>

Çokluk 1. Şahıs kaldırarız	<i>getiririz</i>
2. Şahıs kaldırsınız	<i>getirirsiniz</i>
3. Şahıs kaldırarlar	<i>getirirler</i>

Geniş zamanın olumsuz çekimi ise: -*ma-m*, *ma-r*, *ma-z* ekleriyle yapılır:

Teklik 1. Şahıs istämärım	<i>yapmarım ~ yapmam</i>
2. Şahıs istämärsin	<i>yapmarsın ~ yapmazsın</i>
3. Şahıs istämär	<i>yapmar ~ yapmaz</i>

Çokluk 1. Şahıs istämäriz	<i>yapmarız ~ yapmazız</i>
2. Şahıs istämärsiniz	<i>yapmarsınız ~ yapmazsınız</i>
3. Şahıs istämärlär	<i>yapmarlar ~ yapmazlar</i>

Gagavuz Türkçesinde anlatılan geçmiş zaman eki –*mış*, -*miş*, -*muş*, -*müş* 'tür. Zaman eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir, ancak şahıs ekleri Türkiye Türkçesinden farklı olarak zamir kökenli değil iyelik kökenli şahıs ekleridir:

Teklik 1. Şahıs <i>almışım</i>	<i>geçirmişim</i>
2. Şahıs <i>almışın</i>	<i>geçirmişin</i>
3. Şahıs <i>almış</i>	<i>geçirmiş</i>
Çokluk 1. Şahıs <i>almışık</i>	<i>geçirmişik</i>
2. Şahıs <i>almışınız</i>	<i>geçirmişiniz</i>
3. Şahıs <i>almışlar</i>	<i>geçirmişlär</i>

Gagavuz Türkçesinde *görülen geçmiş zaman* fiillere *-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü* eklerinin getirilmesi ile ifade edilir (*söyledim, gördün* vb.), *gelecek zaman* ise eki *-(y)AcAk* olmakla birlikte çekim sırasında *-yca, -ycä, -yce, -cak, -cek, -cä, -ce* şekillerde gelebilmektedir: *annaycam, boyanacaz* vs. [Doğan, 2017: 133-135].

Demek, yukarıda görüldüğü gibi, Gagavuz Türkçesinde *şimdiki zaman* – *ar, -er* ekleriyle yapılırsa, *geniş zaman kipi* –*ar, -är, -ır, -ir, -ur, -ür* ekleriyle yapılmaktadır.

Tatar Türkçesinde de *fiil kipleri bildirme kipleri* ve *dilek kipleri* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Bildirme kiplerinde beş kip (*geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman* ve *gelecek zaman*) yer almıştır.

Tatar Türkçesinde *geniş zaman* çekimi ünsüzlerden sonra *-ar, -er, -ér, -ır* ekleriyle, ünlülerden sonra *-r* ekiyle yapılır. Zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır:

Teklik

1. Şahıs <i>bar-ır-min</i> (varırım)	<i>sana-r-min</i> (sayarım)
2. Şahıs <i>bar-ır-sın</i>	<i>sana-r-sın</i>
3. Şahıs <i>bar-ır</i>	<i>sana-r</i>

Çokluk

1. Şahıs <i>bar-ır-bız</i>	<i>sana-r-bız</i>
2. Şahıs <i>bar-ır-sız</i>	<i>sana-r-sız</i>
3. Şahıs <i>bar-ır-lar</i>	<i>sana-r-lar</i> vb.

Olumsuzluk çekimi, fiil kök ve gövdelerinden sonra 1.teklik ve çokluk şahıslarda *-ma, -me*; 2. ve 3. teklik ve çokluk şahıslarda *-mas, -mes* ekleri getirilerek yapılır:

Teklik

1. Şahıs <i>uyna-ma-m</i> (oynamam)	<i>töyne-me-m</i> (düğümlemem)
2. Şahıs <i>uyna-mas-siñ</i>	<i>töyne-mes-séñ</i>
3. Şahıs <i>uyna-mas</i>	<i>töyne-mes</i>

Çokluk

1. Şahıs <i>uyna-ma-bız</i>	<i>töyne-me-béz</i>
2. Şahıs <i>uyna-mas-sız</i>	<i>töyne-mes-séz</i>
3. Şahıs <i>uyna-mas-lar</i>	<i>töyne-mes-ler</i>

Ayrıca Tatar Türkçesinde şimdiki zaman ifadeli geniş zaman çekimi de vardır. Aynı zamanda bu ek gelecek zamanı da içermektedir.

Tatar Türkçesinde zaman kavramını belirlemek için cümleler içindeki anlam bağlarına dikkat etmek gerekir.

Teklik

1. Şahıs <i>aç-a-m</i>	(açarım, açıyorum veya açacağım)
2. Şahıs <i>aç-a-siñ</i>	
3. Şahıs <i>aç-a</i>	

Çokluk

1. Şahıs <i>aç-a-bız</i>	
2. Şahıs <i>aç-a-sız</i>	
3. Şahıs <i>aç-a-lar</i>	vb.

Geniş zamanın sorusu, şahıs ekinden sonra getirilen *-mi, -me* ekiyle yapılır. Kelimeye bitişik yazılır. Örneğin: *bar-ır-sız-mi?* (gider misiniz), *ükén-ér-mén-mé?* (pişman olur muyum) vb.

Tatar Türkçesinde şimdiki zaman eki ünsüzle biten fiillerden sonra *-a, -e* ünlüyle biten fiillerden sonra ise *-y* şeklinde gelir. Zamir kökenli şahıs ekleri

fiillerin sonuna eklenir. Geniş ünlüyle biten fiilin son sesi, -y şimdiki zaman ekinin etkisiyle daralır [Öner, 1998: 177].

Teklik	Çokluk
1. Şahıs <i>temliy-mén/m</i> (tadıyorum)	1. Şahıs <i>temliy-béz</i>
2. Şahıs <i>temliy-sén</i>	2. Şahıs <i>temliy-séz</i>
3. Şahıs <i>temli-y</i>	3. Şahıs <i>temliy-ler</i> vb.

Tatar Türkçesinde şimdiki zaman ifadesi aynı zamanda – (ı)p/ -(é)p *tora* yapısıyla da ifade edilir.

Teklik	Çokluk
1. Şahıs <i>al-ı-p tor-a-m</i> (alıyorum)	1. Şahıs <i>al-ı-p tor-a-bız</i>
2. Şahıs <i>al-ı-p tor-a-sıñ</i>	2. Şahıs <i>al-ı-p tor-a-sız</i>
3. Şahıs <i>al-ı-p tor-a</i>	3. Şahıs <i>al-ı-p tor-a-lar</i> vb.

Şimdiki zamanın olumsuz çekimi –*ma*, –*me* olumsuzluk ekleriyle yapılır. Fakat olumsuzluk ekinin ünlüsü olan ses, y ünsüzün etkisiyle daralır.

Teklik	Çokluk
1. Şahıs <i>sin-mıy-mın</i> (kırmıyorum)	1. Şahıs <i>sin-mıy-bız</i>
2. Şahıs <i>sin-mıy-sıñ</i>	2. Şahıs <i>sin-mıy-sız</i>
3. Şahıs <i>sin-mıy</i>	3. Şahıs <i>sin-mıy-lar</i> vb.

Tatar Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki, tonlu ve tonsuz uyumuna göre, ünlüyle veya tonsuz ünsüzle biten fiillerden sonra –*dı*, –*de*; tonsuz ünsüzle biten fiillerden sonra ise – *tı*, –*te* şeklinde gelir:

Teklik	
1. Şahıs <i>şatlan-dı-m</i> (sevindim)	<i>üksé-dé-m</i> (hıçkırdım)
2. Şahıs <i>şatlan-dı-ñ</i>	<i>üksé-dé-ñ</i>
3. Şahıs <i>şatlan-dı</i>	<i>üksé-dé</i>

Çokluk

1. Şahıs <i>şatlan-dı-k</i>	<i>üksé-dé-k</i>
2. Şahıs <i>şatlan-dı-gız</i>	<i>üksé-dé-géz</i>
3. Şahıs <i>şatlan-dı-lar</i>	<i>üksé-dé-ler</i>

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi, olumsuzluk eki *-ma, -me* ile yapılır.

Teklik

1. Şahıs *kara-ma-dım* (bakmadım)
2. Şahıs *kara-ma-diñ*
3. Şahıs *kara-ma-dı*

Çokluk

1. Şahıs *kara-ma-dık*
2. Şahıs *kara-ma-dı-gız*
3. Şahıs *kara-ma-dı-lar* vb.

Tatar Türkçesinde duyulan geçmiş zaman eki tonlu ve tonsuz uyumuna göre ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra -gan, -gen; tonsuz ünsüzlerden sonra ise -kan, -ken şeklinde gelir. Zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

Teklik

1. Şahıs <i>urıl-gan -mın</i> (vurulmuşum)	<i>köl-gen-mén</i> (gülmüşüm)
2. Şahıs <i>urıl-gan-siñ</i>	<i>köl-gen-séñ</i>
3. Şahıs <i>urıl-gan</i>	<i>köl-gen</i>

Çokluk

1. Şahıs <i>şatlan-dı-k</i>	<i>köl-gen-béz</i>
2. Şahıs <i>şatlan-dı-gız</i>	<i>köl-gen-séz</i>
3. Şahıs <i>şatlan-dı-nar</i>	<i>köl-gen-ner</i>

3. çokluk şahıs çekiminde *-lar, -ler* benzeşmeye girerek *-nar, -ner* şeklinde kullanılmaktadır.

Duyulan geçmiş zamanın olumsuz çekimi, olumsuzluk eki *-ma, -me* ile yapılır: *yıla-ma-gan-mın* (ağlamamışım), *yıla-ma-gan-bız*, *yıla-ma-gan-nar* vb.

Tatar Türkçesinde gelecek zaman –açak, -eçek ekiyle yapılır. Son sesi ünlü olan fiillerde –y- yardımcı ünsüzü alarak kullanılır.

Teklik

1. Şahıs *ukı-y-açak-mın* (okuyacağım) *yörén-eçek-mén* (gezineceğim)
2. Şahıs *ukı-y-açak-siñ* *yörén-eçek-sén*
3. Şahıs *ukı-y-açak* *yörén-eçek*

Çokluk

1. Şahıs *ukı-y-açak-bız* *yörén-eçek-béz*
2. Şahıs *ukı-y-açak-sız* *yörén-eçek-séz*
3. Şahıs *ukı-y-açak-lar* *yörén-eçek-ler* vb.

Gelecek zamanın olumsuz çekimi, olumsuzluk eki *–ma, -me* ile yapılır: *öz – me-y-eçek-mén* (koparmayacağım), *öz-me-y-eçek-biz*, *öz-me-y-eçek-séz* vb.

Şimdi Türkmen Türkçesinde zaman kiplerinden söz edelim.

Türkmen Türkçesinde ise şimdiki zaman eki düzleşerek *–yaa, -yäär; -yaa, -yää* olarak kullanılmaktadır. Ek ünlü uyumuna uymuştur:

- Teklik**
1. *gel-yäär-in* (geliyorum)
  2. *gel-yäär-siñ* (geliyorsun)
  3. *gel-yäär* (geliyor)

- Çokluk**
1. *gel-yäär-is* (geliyoruz)
  2. *gel-yäär-siñiz* (geliyorsunuz)
  3. *gel-yäär-ler* (geliyorlar)

-yaa, -yää şekli ise sonradaki *–r* sesinin düşmesiyle oluşmuştur:

- Teklik**
1. *bar-yaa-n* (gidiyorum)
  2. *bar-yaa-ñ* (gidiyorsun)
  3. *bar-yaa* (gidiyor)

- Çokluk**
1. *bar-yaa-s* (gidiyoruz)
  2. *bar-yaa-ñiz* (gidiyorsunuz)
  3. *bar-yaa-lar* (gidiyorlar)

Ayrıca süreklilik taşıyan *yat-*, *otur-*, *duur-*, *yöör-* yardımcı fiilleriyle de şimdiki zaman yapılmaktadır:

Teklik 1. <i>oqaap duurun</i>	(okumaktayım)
2. <i>oqaap duursuñ</i>	(okumaktasın)
3. <i>oqaap duur</i>	(okumakta)
Çokluk 1. <i>oqaap duurus</i>	(okumaktayız)
2. <i>oqaap duursuñuz</i>	(okumaktasınız)
3. <i>oqaap duurlar</i>	(okumaktalar)

Şimdiki zamanın olumsuzu ise *-ma*, *-me* ve *-yook* şekilleriyle yapılmaktadır:

Teklik 1. <i>gel-me-yäär-in</i>	(gelmiyorum)
2. <i>gel-me-yäär-siñ</i>	(gelmiyorsun)
3. <i>gel-me-yäär</i>	(gelmiyor)
Çokluk 1. <i>gel-me-yäär-is</i>	(gelmiyoruz)
2. <i>gel-me-yäär-siñiz</i>	(gelmiyorsunuz)
3. <i>gel-me-yäär-ler</i>	(gelmiyorlar)

-yook sözcüğüyle yapılan şimdiki zamanın olumsuz şekli şöyledir:

Teklik 1. <i>soora-amook</i>	< <i>soora-an+ım+yook</i> (sormuyorum)
2. <i>soora-añook</i>	< <i>soora-an+iñ+yook</i> (sormuyorsun)
3. <i>soora-anook</i>	< <i>soora-an+i+yook</i> (sormuyor)
Çokluk 1. <i>soora-amzook</i>	< <i>soora-an+ımız+yook</i> (sormuyoruz)
2. <i>soora-añzook</i>	< <i>soora-an+iñiz+yook</i> (sormuyorsunuz)
3. <i>soora-amooklar</i>	< <i>soora-an+lari+yook</i> (sormuyorlar).

Şimdiki zamanın sorusu *-mı*, *-mi* ekiyle yapılır: *gel-yäär-in mi?* (geliyor muyum), *bar-yaar-ıs-mı?* (gidiyor muyuz) vb.

Türkmen Türkçesinde *duyulan geçmiş zaman*, şimdiki zamanda olduğu gibi çeşitli eklerle karşılanmaktadır: *-(I)ptır*, *-an(dir)*, *-en(dir)*, *-miş*, *-mış* gibi:

Teklik

1. *sooraa-pdır-in* (sormuşum) *gelendirin* (gelmişim)
2. *sooraa-p(dır)-siñ* *gelen(dir)siñ*
3. *sooraa-p(dır)* *gelen(dir)*

Çokluk

1. *sooraa-pdır-ıs* *gelendiris*
2. *sooraa-p(dır)-siñiz* *gelen(dir)siñiz*
3. *sooraa-p(dır)-lar* *gelen(dir)ler*

-miş, -miş ekleri ise, üçüncü teklik ve üçüncü çokluk şahıslarda kullanılmaktadır: *gör-müş*, *oka-mış* vb.

Duyulan geçmiş zamanın olumsuzu –ma, -me olumsuzluk ekinin –an-dır, -en-dir ekinin getirilmesi ile oluşturulur: soora-maandır-in (sormamışım), *sora-maandır-siñ* (sormamışsın) vb.

Bu zamanın *soru şekli –mı, -mi* ekiyle yapılır: *sooraa-p-mı?* (sormuş mu), *söyen-miş-mi?* (dayanmış mı) vb.

Türkmen Türkçesinde *gelecek zaman –cak, -cek* eki ile yapılır. Şahıs eki zaman ekinin üzerine getirilmez. Şahıs kavramı fiilin önüne getirilen zamirle karşılanır:

men	<i>bar-cak</i> (gideceğim)	men	<i>gel-cek</i> (geleceğim)
sen	<i>bar-cak</i>	sen	<i>gel-cek</i>
o	<i>bar-cak</i>	o	<i>gel-cek</i>
biz	<i>bar-cak</i>	biz	<i>gel-cek</i>
siz	<i>bar-cak</i>	siz	<i>gel-cek</i>
olar	<i>bar-cak</i>	olar	<i>gel-cek</i>

Gelecek zamanın olumsuzu däl sözcüğü ile yapılır:

men	<i>bar-cak däl</i> (gitmeyeceğim)	men	<i>gel-cek däl</i> (gelmeyeceğim)
sen	<i>bar-cak däl</i>	sen	<i>gel-cek däl</i>
o	<i>bar-cak däl</i>	o	<i>gel-cek däl</i>

biz	<i>bar-cak</i>	<i>däl</i>	biz	<i>gel-cek däl</i>
siz	<i>bar-cak</i>	<i>däl</i>	siz	<i>gel-cek däl</i>
olar	<i>bar-cak</i>	<i>däl</i>	olar	<i>gel-cek däl</i>

Gelecek zamanın sorusu –mı, -mi ekiyle yapılır: *men gel-cek-mi?* (gelecek miyim), *siz bar-cak-mı?* (gidecek misiniz) vb.

Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi Türkiye Türkçesindeki gibi *–dı, -di, -du, -dü*’dür. Üçüncü teklik şahısta ek daima düz şekilde kullanılır: *gel-di-m, bar-dı-m, gör-dü-m* vb.

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu ise *–ma, -me* ekiyle yapılır: *gel-me-di-m, bar-ma-dı-m* vb.

Türkmen Türkçesinde geniş zaman –ar, -er ekleriyle ifade edilir. Birinci çokluk şahıs eki her zaman *s*’li şekliyle ifade edilir: *al-ar-ın* (alırım), *al-ar-sıñ* (*alırsın*) vb.

Geniş zaman çekiminin olumsuzu birinci ve ikinci teklik ve çokluk şahıslarda *–mar, -mer*; üçüncü şahıslarda *–maz, -mez* ile kurulur:

Teklik 1. *gör-määr-in* (görmem)

2. *gör-määr-siñ*

3. *gör-mez*

Çokluk 1. *gör-määr-is*

2. *gör-määr-siñiz*

3. *gör-mez-ler* vb.

Sonuç olarak, yukarıda görüldüğü gibi Türkolojinin lehçeler arası yani Çağdaş Türk lehçelerinde bildirme kipleri üzerinde incelemelerde farkların çok büyük olmadığı aksine benzerliklerin çokluğu görülmektedir.

1.2. Türkiye Türkçesinde Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar

Batı dillerine Latince *modus* teriminden aktarılmış olan ve Türkçede «şekil, biçim, kalıp» anlamlarına gelen kip için gramerlerimizde verilen tanımlar ve yapılan açıklamalar oldukça bulanık ve karışıktır. Bunlar bazı noktalarda birbirleriyle uyuşmakta bazı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Kipi, fiilin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını veya olduğunu bildiren bir şekil veya tarz olarak kabul eden görüşlerin yanında kip ile zamanı iç içe düşünen ve bunları birbirinden ayırmayıp zamanı kip gibi kabullenen görüşler de vardır [Emre, 1945: 451].

Bazı gramer kitaplarında da kip, «fiillerin eylemleri, oluşları, durumları zamanla ilgili olarak anlatma biçimleri» veya «fiilde eylem, zaman ve şahıs kavramlarının birleşkesi» olarak verilmiştir [Dizdaroğlu, 1963: 8].

«Eylemin zaman ve kişi kavramı veren biçimine kip denilmektedir» tanımı ile aynı görüşü paylaşan daha başka gramer yazarları da vardır [Adalı, 1979: 451].

J.Deny, *siyga* (kip)'nin tanımlamasını yapmakla birlikte, zaman ve şahısla ilgili açıklamalarından, onun da kipi yine zaman ve şahıs kavramlarına bağladığı anlaşılıyor.

Sezai Güneş ise, «Zaman İfadesi/ Kipler» başlığı altında, dördü şekil, beşi zaman ifade etmek üzere kullanılan dokuz ana kalıptan söz etmiştir. Ancak, yaptığı sınıflandırmada Haber kipleri'nde yalnız zaman ifadesi'nin Tasarlama kipleri'nde şekil ifadesi'nin bulunduğunu bildirmiştir.

Kipi bütünüyle zaman kavramı dışında tutan görüşler de vardır. **A.Dilaçar**, kipi zamanla hiç ilgisi olmadığını belirtir. Ona göre kip, «fiilin gösterdiği sürecin (vetire, proces) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır» [Dilaçar, 1971: 106-107].

Burada önemli olan ruh halinin her hangi bir anlatım kalıbına girerek belirtilmesidir. Demek oluyor ki Dilaçar'a göre kip, insandaki çeşitli ruh hallerinin türlü anlatım biçimleri ile ortaya konmasıdır. Bu bakımdan kiplerin sayısı da sınırlı değildir. Ruh hallerinin sayısınca kip vardır.

Dilin toplumsal bir olgu olduğu ve değişik işlevleri bulunduğu noktasından hareket ederek, Dilaçar'ın yaptığı kip ayrımlarının «salt eylem öbeği çevresinde algılanmasının yeterli olmadığı», bunun daha başka ölçüler ile de değerlendirilmesi gerektiği görüşünde olan bazı dilciler de vardır.

Dogan Aksan'a göre kip, «Eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılınışın konuşan açısından ne tarzda ve ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklamada beliren ruh durumudur» da denilebilir.

M. Ergin kip kavramını zaman ile birlikte ele alır. Eserinde bildirme kipleri ve tasarlama kipleri biçiminde iki kip başlığı kullanır. Bildirme kipleri «*geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman*» biçiminde beş zaman çekimini kapsar. Tasarlama kipleri ise «*şart, istek, gereklilik ve emir*» biçiminde dörte ayrılır [Ergin, 1993: 273].

T.Banguoğlu da kip ve zaman kavramlarını birlikte ele almıştır: Geçmiş kipleri: *Avcı tavşanı vurdu*; Dolaylı geçmiş kipleri: *Süleyman askere gitmiş*; Geniş zaman kipleri: *Sabahları süt içerim*; Gelecek kipleri: *Yedi buçukta Kastamonu'ya varacağız*; Dilek-şart kipleri: *Biraz dinlenseniz*; İstek kipleri: *Ben çantamı alayım*; Gereklilik kipleri: *Bu parayı hemen ödemelisin*; Buyuru kipi: *Defol* [Banguoğlu, 1998: 458-473].

T.N.Gencan «Eylemler, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girer. Bu biçimlerin her birine kip denir.» açıklamasını yaptıktan sonra dokuz kip olduğunu örnekler üzerinde gösterir: «1. *-di'li geçmiş zaman kipi - kesin geçmiş*; 2. *-miş'li geçmiş zaman kipi - sanılı geçmiş*; 3. *şimdiki zaman kipi*; 4. *gelecek zaman kipi*; 5. *geniş zaman kipi*; 6. *gereklilik kipi*; 7. *istek kipi*; 8. *dilek-koşul kipi*; 9. *buyuru kipi*.» İlk beş kipin zaman anlamlı bildirme kipleri olduğu, son dört kipin dilek anlamlı dilek kipleri olduğu vurgulanır [Gencan, 2001: 304-325].

M.Kahraman «Fiillerin zaman ya da dilek anlamı yüklenerek anlatımda kullanılabilecek kalıplara girmiş ve bir kişiye bağlanmış biçimlerine kip denir» tanımını yapar. Bildirme kipleri ve dilek kipleri ayrımını kullanan Kahraman da kip ve zamanı birlikte ele almış olur [Kahraman: 2009: 137].

N.Atabay, İ.-Özel'in çalışmasında (2003) «eylemlerle dile getirilen devinim, olay, oluş ve kılınışla ilgili anlatım biçimlerine verilen ad» olarak tanımlanan kip, bildirme ve isteme kipleri olmak üzere ikiye ayrılır. Zaman kavramı da kip içerisinde ele alınır.

S.Eker (2003) de yukarıdaki çerçeveye uyar ve kip ile zamanı ayırmaz.

Demir ve Yılmaz (2003), kip ve zamanı ayırır. Kipi açıklamada beliren ruh durumu olarak tanımlar ve gereklilik, şart, emir ve istek eklerini tasarlama kipleri üst başlığı altında inceler.

Z.Korkmaz kipi zamanla ilgili olmadığını savunur ve «Kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.» tanımını yapar. Kipi ruh durumuyla ilgisini de belirten Korkmaz zaman ve kipi ayırmasına rağmen iki tür kip gösterir. Bunlar *bildirme kipleri* ve *tasarlama kipleridir*. Yani Korkmaz da geleneğe bu bakımdan uyar ve bunu «Kipler zaman ekleri ile birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamazlar.» görüşüyle açıklar. Kip, şekil ve zaman kavramlarının birleşimidir yorumuyla tasnifinde kip ve zamanı ayırmamış olur [Korkmaz, 2003: 570].

Gramerlerimizde ve özel araştırmalarda kip için yer alan başlıca görüşlere işaret ettikten sonra, kipi zaman ile doğrudan doğruya bir ilişkisi olmadığını belirtmek durumundayız. Ancak, kiplerin bir grubu, girdikleri çekim kalıpları içinde aynı zamanda zaman kavramını da taşımış olduklarından, bu durum kip ile zamanın iç içe girmesine ve birbirine karıştırılmasına yol açmıştır. Bu açıklamadan sonra kipi, Türkçede şekil ve işlev özelliklerine bakarak şöyle bir tanıma bağlayabiliriz:

Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.

Bu kalıp içinde, bu anlatım biçiminde kipi dildeki kullanılış biçimleriyle ilgili olarak bir ruh durumunun varlığı da söz konusudur. Yani kip, aynı zamanda bir oluş ve kılışın nasıl bir ruh durumu ile ilgili olduğunu da belirtir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri diyoruz. İleride kiplerin görevleri üzerinde dururken verilen tanımın içeriği daha iyi kavranacak; bunların belirli sayıları aşan örnekleri de gösterilecektir.

Türkiye Türkçesinde başlıca iki anlatım kalıbı yani iki ana kip vardır. Bunlar: I. **Bildirme kipleri** (*görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman*);

II. **Tasarlama kipleridir** (*istek kipi, emir kipi, dilek-şart kipi, gereklilik kipi*).

Ancak, mastar olmaktan çıkarak bir yargıya dönüşmüş olan fiiller ister istemez zaman ve şahıs eklerine bağlandıklarından, fiillerin bu ekleri almış çekimli biçimlerinde bildirme kiplerinde beş, tasarlama kiplerinde dört olmak üzere toplam dokuz anlatım kalıbı yani kip ortaya çıkar.

Türkiye Türkçesinde fiil kipleri üzerine çeşitli incelemeler yapılmıştır. Meselâ, **Elza Alişova DEMİRDAĞ**'nın «*Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Geniş-Gelecek Zaman Kipi*» adlı makalesinde, öncelikle Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipinin ayrıntılı özellikleri belirtilmiş, çekimleri gösterilmiş ve işlevi açıklanmıştır. Daha sonra geniş zaman kipinin Azerbaycan Türkçesindeki yeri araştırılmıştır. Hem Türk hem de Azerbaycan dilbilgisi kitaplarında geniş zaman ile ilgili tanımlar ele alınmıştır. Konu ile ilgili Türkiye'de Azerbaycan Türkçesinin grameri üzerine yazılmış kitaplar incelenmiş ve bu kitaplarda geniş zaman kipi ile ilgili araştırmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken her iki dilde geniş zaman kipinin tarihsel gelişimi araştırılmıştır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman teriminin mevcut olmadığına, geniş zaman kipinin ayrıca kip olarak değil, gelecek zaman kipinin içinde öğrenildiğine dikkat çekilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde Eski Türkçede hem şimdiki, hem de geniş zamanı bildiren eklerin sınırlarının ayrıldığına, *-ır, -ir, -ur, -ür* ekiyle yapılan şekillerin şimdiki zamana, *-ar, -er* ekiyle yapılan şekillerin ise belirsiz gelecek zamana tahsis edildiğine dikkat

çekilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise şimdiki zaman için yeni bir ekin –*yor* ekinin ortaya çıkması sonucu eskiden hem şimdiki, hem de geniş zamanı karşılayan ekler günümüz Türkçesinde geniş zaman ekleri olarak ayrılmıştır. Araştırmada her iki lehçede geniş zaman kipinin işleviyle ilgili mevcut olan farklılıklar ve benzerlikler açıklanmış ve karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmada metinlerden seçilen örneklerle desteklenmiştir.

Lemyâ Kazım Ayyal tarafından *Sait Faik'in «Havada Bulut» Adlı Hikayesinde Fiil Kiplerinin İncelenmesi* yapılmıştır. Bu incelemede fiil kipleri uygulamalı olarak ele alınmış, Türk dilcilerinin (Göker, Banguoğlu, Ergin vb.) görüşlerine göre fiilin tanıtımı yapılmıştır. Fiil kipleri de *bildirme* (geniş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman) ve *tasarlama kipleri* (istek kipi, gereklilik kipi, şart kipi, emir kipi) olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Bu hikayede kullanılan cümlelerin en çok isim ve en az fiil cümleleri olduğu belirtilmiştir. Sait Faik'in «Havada Bulut» hikayesinde basit fiil kipleri (bildirme ve tasarlama) kullanılmıştır; Bunlar:

1. Geniş zaman (33 defa)
2. Şimdiki zaman (18 defa)
3. Gelecek zaman (5 defa)
4. Görülen geçmiş zaman (36 defa)
5. Öğrenilen geçmiş zaman (18 defa)
6. Gereklilik kipi (yalnız 1 defa)
7. Şart kipi (yalnız 1 defa)
8. İstek kipi (6 defa)
9. Emir kipi (yalnız 1 defa) kullanılmıştır.

Görülüyor ki Sait Faik «Havada Bulut» adlı hikayesinde kullandığı zaman kiplerinden en çok görülen geçmiş zamanı kullanmıştır.

Mustafa ERKAN'ın «*Kırım Tatar Türkçesi Grameri ve Türkiye Türkçesi Grameri Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi*» adlı çalışmasında Kırım Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki tarihi münasebete kısaca temas edilmiş, Türkiye Türkçesi ile Kırım Tatar Türkçesi gramerleri bazı noktalardan karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle isim ve fiil çekim ekleri karşılaştırılmıştır. Fiil çekim ekleri, *Bildirme (haber)* ve *İstek (tasarlama)* kipleri olarak iki bölümde incelenmiştir:

Bildirme (haber) kipleri - (Kırım Tatar Türkçesinde *ikaye*):

1. Türkiye Türkçesinde *Şimdiki zaman* (-yor/ -makta, -mekte: *gel-i-yor, oku-makta, gel-mekte* vb.);

Kırım Tatar Türkçesinde *Şimdiki daimi zaman* (-a, -el -y / -makta, mekte: *yaz-a-m, oqu-y-ım, oku-makta-m* vb.).

2. Türkiye Türkçesinde *Belirli geçmiş zaman* (-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü: *yaz-dı-m, git-ti-m* vb.);

Kırım Tatar Türkçesinde *Sade geçen zaman vasıtasız* (-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü: *yaz-dı-m, tüş-ti-m* vb.);

3. Türkiye Türkçesinde *Belirsiz geçmiş zaman* (-mış, -miş, -muş, -müş: *yaz-mış-ım, gel-miş-im* vb.);

Kırım Tatar Türkçesinde *Sade geçen zaman vasıtalı* (-ğan, -gen; -qan, -ken: *yaz-ğan-ım, uç-qan-ım* vb.).

4. Türkiye Türkçesinde *Gelecek zaman* (-acak, -ecek: *yap-acağ-ım, sil-ecek-ler* vb.);

Kırım Tatar Türkçesinde *Kati gelecek zaman* (-acaq, -ecek: *yaz-acaq-mız, yaz-acağ-ım* vb.).

5. Türkiye Türkçesinde *Geniş zaman* (-r, -ır, -ir, ur, ür; -ar, -er: *yaz-ar-ım, gel-ir-im* vb.);

Kırım Tatar Türkçesinde *Gelecek zamanın daimi* (-r, ır, ir, ar, er: *yaz-ar-ım, kör-er-im* vb.).

Yukarıda görüldüğü gibi, bildirme kiplerinin ekleri, olumlu, olumsuz, olumlu soru, olumsuz soru şekilleri iki lehçe arasında karşılaştırılarak incelenmiş,

benzerlikler ve farklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Karşılaştırma sonucunda farkların çok büyük olmadığı aksine benzerliklerin çokluğu görülmektedir.

Turgay SEBZECİOĞLU'nun «Türkçede Kip Kategorisi ve – Yor Biçiminin Kipsel Değeri» adlı çalışmasında ilk olarak, kip üzerine yapılan tanım ve sınıflandırmalardaki belirsizlikler ve eksiklikler gösterilmeye, kipi doğru bir tanıma yapılmaya çalışılmış, ardından Türkçedeki kip sınıflandırılması üzerine birkaç öneri sunulmuştur. Geleneksel sınıflandırmada kip ve zaman kategorilerinin birbirine karıştığından, görünüşün ise tamamen gözardı edildiğinden bahsetmiş, yapılması gereken iyi bir sınıflandırmada bu üç kategori ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmesi gerektiğinden söz etmiştir:

I. Kip

II. Zaman

III. Görünüş

Temel başlıklar yukarıdaki gibi belirlendikten sonra kip, iki şekilde sınıflandırılmıştır. İlkinde, Türkçe anlatımlarda tespit edilen kipler başlıklar halinde verildikten sonra bu başlıklar içinde yer alabilecek biçimbirimler gösterilmiştir:

1. Kesinlik Kipi: -dı, -acak, -yor, -dır, -ım, -sın

2. Olasılık Kipi: -malı, -dır, -ar, -abilmek.

Hangi kipe hangi ekler girecek sonucu ise uzun betimlemeler sonucunda netlik kazanabilir. Yukarıdaki sınıflandırma örneğinde görüldüğü gibi, kip bildiren biçimbirimler içerisinde ek eylemler ve kurallı birleşik eylemler de bulunabilmektedir.

Kipi ikinci bir sınıflandırması, kipsel işlevleri betimlenen biçimbirimlerin altına, bildirdiği kiplerin belirtilmesi biçiminde yapılabilir:

1. –sa

İstek Kipi: *Keşke ben de çocuk olsam!*

Korku Kipi: *Ya kendisini de çağırırlarsa, İhsan'ı hasta bırakarak gitmeğe mecbur kalırsa?*

2. –dır

Bildirme Kipi: *Bu yol trafiğe kapalıdır.*

Olasılık Kipi: *Muhtemelen onun içindir!*

3. – mış

Beğeni Kipi: *Gerçekten güzelmiş!..*

İddia Kipi: *Para bunları şımartmış.*

Yukarıda kip başlığı altında verilen biçimbirimler, kip aktaran tüm öğelerin betimlenmesi halinde başka biçimbirimlerce kolaylıkla çoğaltılabilecektir. Bu betimlemenin sonucunda kiplerin yalnızca bildirme ve tasarlama kiplerinden oluşmadığı görülebilir.

Zaman kategorisi biçimbirimlere göre sınıflandırılabilir. Zaten yaygın olan da bu sınıflandırmadır.

1. **Geçmiş zaman:** -dı

2. **Gelecek zaman:** -acak

3. **Geniş zaman:** -ar, -maz, -ma

Görünüş kategorisi ise görünüşün türlerine göre sınıflandırılabilir. Görünüş biçimbirimleri hangi görünüş türüne giriyorsa o türün başlığı altında verilebilir. Ama kip sınıflandırmalarında olduğu gibi her görünüşe birden fazla biçimbirim düşebilir.

1. **Sürerlilik:** -yor, -adur

2. **Bitmişlik:** -dı

Kip, zaman ve görünüşle ilgili bu genel bakıştan sonraki bölümde –yor biçimbiriminin kipsel değeri ve tümcedeki kipleme görevi üzerinde durulmuş, bu ekle çekimlenen tümcelerin kipini –yor'un mu yoksa diğer biçimbirimlerinin mi oluşturduğu örnek tümcelerle irdelenmiştir.

-yor biçimbiriminin kipsel değerini ortaya koyabilmek için olduğuna göre sorulması gereken ilk soru şu olmalıdır: -yor gerçekten bir kip aktarır mı? Eğer –yor kipsel bir aktarımda bulunuyorsa yapılacak tek şey bu aktarımı betimlemek olacaktır. Eğer –yor bir kip işlevi taşıyorsa, o zaman da hangi işlevi taşıdığı sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Bu sorunun cevabını bulabilmek için yüklemi *-yor* biçimbirimi almış tümce örneklerine bakılacak, bu tümcelerde kip aktarımının bu biçimbirimle yapıлып yapılmadığı araştırılacaktır. Eğer içerisinde *-yor* bulunan tümcenin kiplemesini başka öğeler yapıyorsa bu öğelerin neler olduğu gösterilmeye çalışacaktır.

Bundan sonraki bölümde *-yor* bulunan tümce örnekleri verilecek, kipleme görevindeki öğelerin altı çizilerek ve tümcelerin kipiyle ilgili kısa açıklamalar yapılacaktır:

Bildirme Kipi

Büyük şehirlerimizden birinin parkında her sene kurulan bir panayırda çeşit çeşit eğlence yerlerinin arasında geziniyorum (gezindim).

Rousseau 'yla bir çağ başlıyor (başladı).

Yukarıdaki tümcelerde kipleme görevindeki öğelerin altı çizilmedi; çünkü tümcenin bütün öğeleri bildirme kipini aktarmakla eşit şekilde görevlidir. Belki *-yor* da bu görevin bir parçasını oluşturmakta; ama bildirme kipinin oluşumu açısından gerekli bir öge konumunda olmadığı da açıktır. Çünkü bu tümcelerden *-yor* biçimbirimi çıkartılıp yerine *-dı* biçimbirimi yerleştirildiğinde tümcenin kipinde bir değişiklik olmamaktadır. Bu da bildirme görevindeki bu tümcelerin kipinde *-yor*'un bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak tümcenin anlamında hiçbir değişiklik olmadığı iddia edilemez. Yalnız meydana gelen değişiklik kipsel değil, zamansal ya da görünüşsel olabilir. Kısacası *-dı* biçimbirimini alan yukarıdaki tümceler halen bildirme kipindedir ve *-yor* biçimbiriminin tümceden çıkması tümcenin kipinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Çünkü *-yor*'un taşıdığı işlev kip değil, sürerlilik bildiren görünüş işlevidir [Uzun, 1998: 112].

Bu durum aynı zamanda şu gerçeği ortaya koymaktadır: *Bir tümcede kip ve görünüş kategorileri bir arada bulunabilir.*

Bu çalışmada bildirme kiplerinden başka, *Şaşma kipi; Azar kipi; Alay kipi; Böbürlenme, övgü kipi; Yakınma, şikayet kipi; Düzeltme kipi; Eleştiri kipi; İnandırma kipi; Suçlama kipi; Uyarı kipi; Soru (merak) kipi; Özlem kipi, Hüznün kiplerinde -yor* ekinin değeri, yeri, işlevi tümcelerle açıklanmıştır.

Bu incelemenin sonunda *-yor*'la ilgili şu iki özelliğin daha belirgin bir hale geldiği söylenilebilir:

Birincisi *-yor*'un zaman değil, sürerlilik bildiren görünüş kategorisi içinde yer aldığıdır.

İkinci özelliği ise, *-yor*'un bildirme gibi genel bir kip türünün altında yer alan bir zaman öğesi değil, çok daha başka kipteki tümcelerin içinde yer alabilen bir görünüş öğesi olduğudur.

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde bildirme kipleri üzerinde incelemeler çoktur. Çalışmamızın asıl amacı Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde bildirme kipleri, zaman kipleri üzerine yapılacak çalışma olduğundan dolayı bu konular ileride de ele alınacaktır.

1.3. Kırgız Türkçesinde Bildirme Kipleri Üzerine Araştırmalar

Kırgız Türkçesinde «kip» yerine «iñgay» kelimesi kullanılır. İñgayın tanımı Kırgız Türkçesinde şöyle açıklanmaktadır: ***Iñgay***, eylemin bildirdiği oluş ve kılışın gerçek olup olmadığına göre konuşan açısından olacak işin hangi tarzda ve nasıl bir yolda yansıttığını gösterir [Kırgız Tilinin Gramatikası, 1964: 211-229]. Konuşan açısından olacak işin oluş ve kılışları gerçek ya da gerçek olayı açıklama şeklinde veya istek-dilek, şart, tahmin ve emir gibi çeşitli şekillerde olabilir.

Kırgız Türkçesinde iñgayın beş şekli vardır:

1. ***Buyruk İñgay (Emir Kipi)***

2. ***Tilek İñgay (Dilek Kipi)***

3. ***Niyet İñgay (İstek Kipi)***

4. ***Şarttuu İñgay (Şart Kipi)***

5. ***Bayandagıç İñgay (Bildirme Kipi)*** [Abduvaliev, 2015: 195-199; Davletov, Kudaybergenov 1980: 159-167].

Bu söz ettiğimiz iñgayların etkisi altında yapılan oluş ve kılışlarının gerçek olarak anlatılıp anlatılmadığı açısından baktığımızda iñgayların içinden ***bayandagıç iñgayın***, oluş ve kılışları yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan olayı belirtir ve hareketlerini gerçek olarak gösterir. ***Bayandagıç iñgayın özelliği*** de olayı tanımak, açıklamak ve onu betimleme şeklinde sunmaktır.

İñgayın diğer türleri ise tahmin, şart, istek, emir gibi gerçek olmayan bir şekilde açıklanır.

Bayandagıç İñgay (Bildirme kipi) adından anlaşılacağı üzere, «beyan etmek», yani işlerin, olayların yapılmış, yapılmakta ve yapılacağını haber verir. Onları beyan eder. Oluş ve kılışı gerçek olarak gösterir.

Bayandagıç İñgay'ın önemli bir özelliği de onun zaman ile bağlı olmasıdır. Çünkü oluş ve kılışın yapılıp yapılmaması bayandagıç iñgayda açık görülür. ***Iñgay ile zaman eylemin özelliğini taşıyan unsurlardandır.***

Bayandagıç ınğayında başlıca üç ayrı zaman yer almıştır. Bunlar:

1. Ötkön Çak (Geçmiş Zaman)

2. Uçur Çak (Şimdiki Zaman)

3. Keler Çak (Gelecek Zaman)

Kırgız Türkçesinde bu üç çak zamanın durumuna göre kendi içlerinde birkaç türlere ayrılır. Buna da çalışmamızın sonraki bölümünde ayrıntılı olarak bakacağız.

Fiilin *zaman kategorisi* yani *fiilde zaman*, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştirdiğini bildiren bir gramer kategorisidir. Kısa bir ifade ile, bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına «çak» yani «fiilin zamanı» diyoruz. *Zaman (çak) kategorisi* oluş ve kılışın yapılmakta, yapılmış veya sonra yapılacağını gösterir. Zaman kategorisi fiile ait bir kategoridir. O fiili diğer unsurlardan ayırt edecek esas özelliklerinden biridir.

Kırgız Türkçesinde Bildirme Kipleri geniş çapta ele alınmıştır. Şimdi bu çalışmalar üzerinde duralım.

Caştegin TURGUNBAYER'in «Kırgız Türkçesinde Fiilin Kılış Özelliklerine Göre Geniş ve Geçmiş Zaman Eklerinin Görünüş Değişimi» adlı çalışmasında, Kırgız Türkçesinde *Uçur-Keler Çak* olarak adlandırılan [-A/ -O/ -y] ekinin, pek çok kaynakta cümle bağlamına uygun olarak geniş, şimdiki ve gelecek zamanı karşılayabildiği belirtilmiş ve ancak bu cümle bağlamını oluşturan unsurların farklı zamanlar bildirmelerinde rolleri konusunda doyurucu bilgilere rastlandığından söz edilmiştir. Yani bu çalışmada söz konusu ekin hangi durumlarda hangi zaman dilimini karşıladığı irdelenmeye çalışılmıştır. Yapılan tespitlere göre bu zamanları ifade etmede yerine göre kılış, yerine göre kılış üzerinde etki eden isim durum ekleri, zaman belirteçleri, nesne gibi cümle bağlamında yer alan diğer unsurlar ön plana çıkmaktadır. Örneğin, [-A/ -O/ -y] eklerin konuşma anıyla sınırlı şimdiki zamanı bildirmeleri için üzerine geldikleri eylemin kılış bakımından bir [Ön sınırı vurgulayan] **türü** bir fiil olmaları gerekmektedir. Farklı bir kılış türüne sahip fiiller aynı ekin görünüşünü değiştirerek farklı zamanı bildirmesine yol açmaktadır. Örneğin [Son sınırı

vurgulayan] **türü** bir fiil üzerine getirildiğinde aynı [-A/ -O/ -y] ekleri gelecek zaman bildirirler. [Son sınırı vurgulayan] türü bir fiilin tek başına söz konusu ekle birlikte konuşma anıyla sınırlı şimdiki zamanı bildirmesi mümkün değildir, şimdiki zamanı bildirebilmesi ancak [*cat-/ otur-*] gibi tasviri fiillerin desteğiyle mümkündür. Aynı ekler [Sınır vurgulamayanlar] türü fiiller ile çekimlendiğinde ise, ‘*daha önce başlamış ve konuşma anından sonra da devam etmesi olası olan eylem*’ ya da ‘*konuşma anından bağımsız olarak sürekli tekrarlanan bir eylem*’ sözleriyle açıklanabilecek geniş zamanı ifade ederler.

Fiillerin kılınış özelliklerine etki edebilen dış faktörlerin arasında isim durum ekleri de vardır. Örneğin, bulunma durum ekiyle çekimlenmiş bir isim, [Ön sınırı vurgulayan] türü bir fiille bir arada kullanıldığında söz konusu fiilin kılınış özelliklerini değiştirmez aksine daha da belirginleştirir. Oysa bulunma durum eki yerine yönelme durum eki alırsa kılınış türü değişikliğe yol açarak [Ön sınırı vurgulayan] **olan bir fiili [Son sınırı vurgulayan] türü fiile çevirir**. Yönelme ekinin fiilde kılınış değişikliğine yol açmasında yatan sebep, yönelme durum ekinin eylemin bitiş noktasını göstermesidir, böylece [Ön sınıfı vurgulayan] ve [Sınır vurgulamayan] türü olan esas fiillerin süreklilik olan iç zamanı sonlu yapılarak sınırlandırılır.

Aynı şekilde fiillerin kılınış özelliklerine etki eden bir diğer etken de cümle bağlamında yer alan zaman belirteçleridir. Örneğin eylemin belirli zaman dilimi içinde tekrarlandığını vurgulayan *ar dayım, dayıma* gibi zaman zarfları, [-A/ -O/ -y] eklerinin üzerine getirildiği fiillerin kılınış türüne bakılmaksızın geniş zamanı ifade etmesine neden olurlar.

Yukarıda bahsedilenlerin yanı sıra fiillerin kılınış özelliklerine etki eden diğer bir husus da nesnedir. Örneğin [Sınır vurgulamayan] türü bu fiil, belirtilmiş sınırlı bir nesneyle birlikte kullanıldığında [Son sınır vurgulayan] türü bir fiile dönüştüğünden, [-A/ -O/ -y] ekinin görünüşüne etki ederek gelecek zaman bildirmesini sağlar.

Bu çalışmada, sadece geniş zaman, [-A/ -O/ -y] ekleriyle sınırlı kalmak istenmemiştir, kılınış özelliklerinin geçmiş zaman ekleriyle çekimlenen fiillerin

görünüŖleri üzerinde de etkisi vardır. Bu nedenle örneğin [Ön sınır vurgulayan] ve [Sınır vurgulamayan] türü fiillerdeki süreklilik olay, geçmiş zaman ekleri [-Gan/ -GOn], [D°] ve [-pt°r] ekiyle birleşince Kırgız Türkçesinde basit fiil çekimi oluŖturmasına rağmen söz konusu fiillerin kılınıŖ özelliğinden dolayı Türkiye Türkçesiyle çevirilirken Ŗimdiki zamanın rivayeti veya hikayesi Ŗeklindeki birleşik fiil çekimleri ile karşılanabilmektedir [Turgunbayer, 2014: 60-63].

CaŖtegin TURGUNBAYER'in «Kırgız Türkçesindeki isim-fiil ekleri» adlı eserinde [UU/OO] isim-fiil ekinin kip eki olarak kullanımını üzerinde de inceleme yapılmıŖtır:

[UU/OO] isim-fiil ekinin Ŗimdiki zaman kip eki olarak kullanımı

Kırgız edebî dilinde 1930-1940 yıllardan itibaren görülmeye baŖlayan ve sadece 3.tekil kiŖi çekimine sahip olan [Fiil kökü veya gövdesi -{UU/OO}]+Bulunma durumu eki {dA/ dO} + bildirme ekleri] Ŗeklindeki yapının içerisinde yer alan isim-fiil, 2. tip Ŗimdiki zamanı oluŖturmak için kullanılmaktadır [Davletov, Kudaybergenov 1980: 169]. İsim-fiilin, bulunma durumu ve bildirme ekleriyle birlikte oluŖturduđu bu yapı Türkiye Türkçesinde kendi benzeri olan [Fiil kökü veya gövdesi – İsim-fiil eki {mAk}+ Bulunma durum eki {tA} + bildirme ekleri] Ŗeklindeki yapıyla karşılanabilmektedir.

Kasen kayra suuga çurkap suu içirüüdö. - Kasen tekrar koŖa koŖa getirdiği suyu içirmektedir.

Kayra çurkap, institutu menen balasın birdey oylop ce kete albay, ce tura albay, eki ortodo özünçö tolkundanuuda. - KoŖuŖturma içindedir, enstitüyü ve çocuğunu eşit derece düŖündüđünden ne gidebiliyor ne de kalabiliyor, iki arada bir derecede kendi baŖına telaŖ yaşamaktadır.

Canagı sözün kaytaloodo. - Deminki sözlerini tekrarlamaktadır.

Nemetster kuturgandık menen alga ciluuda. - Nazi Almanlar kudurmuŖçasına ilerlemektedirler.

Daroo kotorulup berilüüdö. - Sıcağı sıcağına tercüme edilmektedir vb.

[UU/OO] isim-fiil ekinin gereklilik kipi olarak kullanımı

Gereklilik kipi ifade etmek için kullanılan [Fiil kökü veya gövdesi -{UU/OO}+ (İyelik eki) İsim {kerek}] ~ [Fiil kökü veya gövdesi -{UU/OO} +Yönelme durum eki {gA/gO} Edat {tiyiş}~ [Fiil kökü veya gövdesi-{UU/OO}+Yönelme durumu eki {gA/gO} Edat {tuura} Fiil kökü veya gövdesi{kel}] gibi yapılar içerisinde yer alan isim-fiilin, yalın veya yönelme durumu ekiyle birlikte gereklilik çekimini oluşturur. Bu yapılar Türkiye Türkçesinde [Fiil kökü –İsim-fiil eki {mAk}+İyelik eki İsim {gerek/lazım}] ~ [Fiil kökü – İsim-fiil eki {mAk}+İyelik eki Fiil kökü{gerek}] ~ [Fiil kökü –İsim-fiil eki{mAk} İsim {zorunda} (Fiil kökü {kal-})] ~ [Fiil kökü –Geniş zaman eki {mAlı}+Zamir kaynaklı kişi çekimi] şeklindeki yapılardan biriyle karşılanabilmektedir:

Albette al eñ naçar kotorulgan boluu kerek, birok coldoştorumdun «sonun eken» degen maktoosu meni ayabay uyalttı. - Tabii ki, o iyi bir şekilde tercüme edilmemiş olmalı, ancak arkadaşların ‘çok iyiymiş’ şeklinde övgüsü beni çok utandırdı.

...Bul küyüttü ır menen basuu kerek cana özümdü tanıtuum kerek . - Bu acıyı türküyle susturmali ve kendimi tanıtmalıyım.

Mına bul canalğıçtı ceñüü kerek! / Tuugan cer, tuugan ene siler üçün/ Küröştö candı kurman kılıu kerek!. - İşte bu ölüm meleğini yenmek zorundayım! Ana vatan, canım anam, sizin için/ Mücadelede can kurban etmek lazım.

...bilem, sen bizdin kızmattı atkaruuga tiyişsin. - ..biliyorum, sen bizim görevimizi yerine getirmek zorundasın.

Baarın salıştıruuga tuura keldi – buga çeyinkilerdi da, mından kiyinkilerdi da... - Hepsini kıyaslamak zorunda kaldık, hem bu zamana kadarkileri, hem bundan sonrakileri...

Al emi Filofey cönündö başka bir uçurda söz kılısak, antkeni baykaşızga karaganda, bul ukmuştıuuday kabar cönündö dağı köp iret oylonuuga cana talaşuuga tuura kelet. - Filofey hakkında ise başka bir zaman söz etsek, çünkü izlenimlerimize göre, bu şok haber hakkında daha çok defa düşünmek ve tartışmak zorunda kalacağız [Turgunbayer, 2016: 30-32].

- {mAk/ mOk/ mAy/ mOy} *Ekli İsim-Fiilin Tekrarlı Geniş Zaman Bildirmesi*

Kırgız Türkçesinde –{mAk} isim-fiil ve 3. tekil iyelik eklerinin birleşmesi olan – {mAgI} biçimi, /g/ ünsüzünün /y/ ünlümsüye dönüşmesi sonucu –{mAYI} şekline dönüşebilmektedir. Bu yapı bar ‘var’ sözcüğüyle birlikte yeni anlam kazanarak zaman zaman tekrarlanan eylemleri ifade eder. Bununla yanı sıra eğer, cümle bağlamında eş zamanlı gerçekleşen eylemler ve devamlılığa vurgu yapan tasvir fiiller de varsa aynı isim-fiilli yapı âdet, huy, alışkanlık veya kural gereği hep tekrarlanan eylemleri de bildirebilir. İsim cümlesi görünümünde olan bu cümlelerin kişi çekimi iyelik ekleriyle sağlanır:

1) İsim-fiilin ifade ettiği eylemle beraber aynı anda eş zamanlı olarak gerçekleşen her hangi bir eylem yoksa bu yapıdaki isim-fiil yalın hâliyle zaman zaman yapılan eylemleri bildirir, kimi örneklerde zaman zaman tekrar vurgusu *dağı ‘yine’, keede ‘zaman zaman’* gibi zarflarla pekiştirilebilir. Bu yapının verdiği anlam itibarıyla Türkiye Türkçesindeki karşılığı [Fiil kökü- {D°k+iyelik eki Yeterlik fiili {ol} –Geniş zaman {r}}] şeklinde birleşik bir yapıdır:

Keede, kicaalattanıp iştegen işine köñülü tolboy, tigil cerin tigintip koysom bolmok eken dep öküniüp kalmayı bar. - Zaman zaman, hevesle yaptığı işi gönlüne sindiremeyip şunu şöyle yapsaydım daha iyi olacaktım deyip pişmanlık duyduğu olur.

Şabdan, dağı bayagı öz oyuna özü çögüp ketmeyi, anı telmirip tiktep karap turup körböy, ugup turup söz kulagina kirbey toktolup, akırın baş iykedi. - Şabdan’ın yine düşüncelerine dalar, ona çaresizce bakar olsa da görmez, duyar olsa da anlamaz, yavaşça başını salladı.

2) Âdet, huy, alışkanlık nedeniyle mutlak şekilde tekrarlanan eylemleri bildiren örneklerde cümlenin yüklemine oluşturan isim-fiilin ifade ettiği eylemle birlikte mutlaka gerçekleşen başka bir eylem veya durum vardır. Ayrıca isim-fiillerin –a ber [Tan, 2005:76] gibi sürekliliğe vurgu yapan tasvir fiilleriyle desteklendiği görülür:

Isık tamak içkende murdumdu ele bış bış etip tarta bermeyim bar. - Sıcak yemek yerken **hep** fişlayıp burnumu çekerim (burnumu çekmek gibi bir huyum var anlamında).

Alagüü bolup turgan çağında oyundagısın aytıp salmayı bar bolçu. - *Delikanlı döneminde ne düşündüğünü hep doğruca söyler idi* (ne düşündüğünü söylemek bir huyu vardı anlamında).

Özüñ karap turmayınca, kee biröönün cür narıga salmayı bar emespi. - *Bizzat kendin bakıp durmadıkça, hep üstünkörü iş yaparlar, öyle değil mi?!* (üstünkörü iş yapmak gibi huyları var anlamında) [Turgunbayer, 2016: 83-84].

Bu çalışma hem Kırgız Türkçesindeki isim-fiileri, biçim, işlev ve anlam açısından inceleme hem de Türkiye Türkçesindeki eş değerlerini bulma amacıyla hazırlanmıştır.

Dr. Burul SAGINBAYEVA'nın '*Kırgız cana Türk Tilindegi Etiş Söz Türkümününün Struktura-Funksionaldik Salıştırması*' adlı doktora tezinde Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki fiilin tanımı, tanıtımı, genel özellikleri, fiillerin sınıflandırılması üzerinde durulmuş, özellikle fiil kipleri, yani **Bildirme (haber)** (*şimdiki zaman – uçur çak, gelecek zaman – keler çak, geniş zaman – kenen çak, belirli geçmiş zaman – aykın ötkön çak, belirsiz geçmiş zaman – kapıskı ötkön çak*) ve **Tasarlama (dilek)** (*istek kipi – kaaloo-tilek iñgay, dilek-koşul kipi – şarttuu iñgay, emir kipi – buyruk iñgay, gereklilik kipi – niyet iñgay*) kipleri üzerinde karşılaştırılarak inceleme yapılmıştır.

Bu incelemede, fiil kiplerinin genel ve özel kullanımları ile ilgili başlıca görevleri, temel ve paralel işlevleri, örneklerle irdelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki fiil ve fiil kiplerinin benzerlik ve farkları ortaya konarak açıklanmıştır. Bu karşılaştırmalı çalışma Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde fiil ve fiil kipleri üzerine yapılacak incelemelere büyük katkı sağlamaktadır.

Onur BALCI'nın '*Kazak ve Kırgız Türkçelerinde İstek Kipleri, İşlevleri ve İstek İşlevli Diğer Kipler*' adlı çalışmasında Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki istek kipleri ve istek işlevini yerine getiren diğer kipler ele alınmıştır. Önce bu lehçelerdeki yazılan edebi eserler ve Genel Ağ sayfaları taranmış, elde edilen veriler zaman, işlevsel özelliklerine göre tasnife tabi tutulmuştur. İstek kiplerinin ayrıntılı özellikleri verilmiş, çekimleri tablolarda gösterilmiş, diğer kiplerin ise yalnızca istek işlevi üzerinde durulmuştur. Sonuçta istek kiplerinin pek çok işlevinin olduğu, tasarlama kipi olmasa dahi istek işlevini yerine getiren kiplerin bulunduğu ve iki lehçenin istek kipleri ve istek işlevli kipler açısından ortak olduğu görülmüştür.

Kırgız Türkçesindeki çak kategorisi, bildirme kipleri, yukarıda görüldüğü gibi çeşitli alanlarda incelenmiş ve Kırgız Türkçesinde Bildirme Kipleri üzerinde araştırmalar da çoktur. Bu asıl konumuz üzerinde sonraki bölümümüzde daha söz edilecektir.

1.4. Birinci Bölümün Sonucu

Bu bölümde kip, fiil kipleri, bildirme kiplerinin tanıtımı yapılmış ve bildirme kipleri üzerine yapılan araştırmalar incelenmiştir.

Çağdaş Türk lehçelerinde, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde fiil kipleri, kip kategorisi, kiplerin tanıtımı ve sınıflandırılması konusunda çeşitli alanlarda yapılan çalışmaları inceleyip şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

1. *Kip*, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.

Bu kalıp içinde, bu anlatım biçiminde kiplerin dildeki kullanılış biçimleriyle ilgili olarak bir ruh durumunun varlığı da söz konusudur. Yani kip, aynı zamanda bir oluş ve kılışın nasıl bir ruh durumu ile ilgili olduğunu da belirtir.

2. Fiilin *zaman kategorisi*, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştireildiğini bildiren bir gramer kategorisidir. Kısa bir ifade ile, bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına «çak» yani «fiilin zamanı» diyoruz. *Zaman (çak) kategorisi* oluş ve kılışın yapılmakta, yapılmış veya sonra yapılacağını gösterir.

3. Türkiye Türkçesine kipler *bildirme* ve *tasarlama* kipleri olarak ikiye ayrılmıştır. Beş bildirme (*Görülen geçmiş zaman, Duyulan geçmiş zaman, Şimdiki zaman, Gelecek zaman, Geniş zaman*), dört tasarlama (*Şart kipi, İstek kipi, Gereklilik kipi, Emir kipi*) kipi olmak üzere dokuz kip kategorisi vardır.

4. Türkiye Türkçesinde zaman ve kip ayrılmamıştır. Kimi yazarlar bunların farklı olduğu görüşünde olsalar da sınıflandırmalarında buna yönelik bir uygulama yapmamışlardır.

5. Kırgız Türkçesinde «*kip*» yerine «*ıñgay*» kelimesi kullanılır ve *ıñgay*ın tanıtımı Kırgız gramerinde şöyle açıklanmaktadır: *ıñgay*, eylemin bildirdiği oluş ve kılışın gerçek olup olmadığına göre konuşan kişi açısından olacak işin hangi tarzda ve nasıl bir yolda yansıtıldığını gösterir.

6. Kırgız Türkçesinde iñgayın beş şekli vardır: 1. *Buyruk İñgay (Emir Kipi)*; 2. *Tilek İñgay (Dilek Kipi)*; 3. *Niyet İñgay (İstek Kipi)*; 4. *Şarttuu İñgay (Şart Kipi)*; 5. *Bayandagıç İñgay (Bildirme Kipi)*.

7. Bayandagıç iñgay (Bildirme kipi), oluş ve kılışları yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan olayı belirtir ve hareketlerini gerçek olarak gösterir. Bayandagıç iñgayın özelliği de olayı tanımak, açıklamak ve onu betimleme şeklinde sunmaktır.

Bayandagıç İñgay'ın önemli bir özelliği de onun zaman ile bağlı olmasıdır. Çünkü oluş ve kılışın yapılıp yapılmaması bayandagıç iñgayda açık görülür. İñgay ile zaman eylemin özelliğini taşıyan unsurlardandır.

8. Bayandagıç iñgayında başlıca üç ayrı zaman yer almıştır: 1. *Ötkön Çak (Geçmiş Zaman)*; 2. *Uçur Çak (Şimdiki Zaman)*; 3. *Keler Çak (Gelecek Zaman)*.

II BÖLÜM.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİNDE BİLDİRME KİPLERİ

Adından da anlaşılacağı üzere, bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde hâlindeki bütün fiilleri kapsarlar. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar. Türkiye Türkçesinin bildirme kiplerinde beş ayrı zaman yer almıştır. Bunlar:

1. **Görülen geçmiş zaman;**
2. **Duyulan geçmiş zaman;**
3. **Şimdiki zaman;**
4. **Gelecek zaman;**
5. **Geniş zaman'dır.**

Kırgız Türkçesinin bu kiplerinde başlıca üç zaman yer almıştır:

1. **Ötkön çak** (Geçmiş zaman);
2. **Uçur çak** (Şimdiki zaman);
3. **Keler çak** (Gelecek zaman).

2.1. Geçmiş Zaman – Ötkön Çak

Geçmiş zaman kipi iş ve hareketin söylenilen (belirtilen) zamandan önce başlayıp bittiğini bildirir. Türkiye Türkçesinde ise geçmiş zamanın iki türü vardır:

- 1) **Görülen geçmiş zaman** (- dı) (Aykın ötkön çak);
- 2) **Duyulan geçmiş zaman** (-mış) (Kapıskı ötkön çak).

Kırgız Türkçesinde geçmiş zamanın dört türü vardır:

- 1) **Aykın ötkön çak** (-dı) (Görülen geçmiş zaman);
- 2) **Calpı ötkön çak** (-gan) (Genel geçmiş zaman);
- 3) **Kapıskı ötkön çak** (-ıp,-ıptır) (Duyulan geçmiş zaman);
- 4) **Adat ötkön çak** (-çu,-uuçu) (Sürekli geçmiş zaman).

2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman - Aykırın Ötkön Çak

Görülen geçmiş zaman, özel kullanımları dışında, genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur ya da bitmişlik onun gözleri önünde gerçekleşmiştir. Yahut da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır. Bu bakımdan konuşan tarafından görülmemiş olsa da gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş bulunan belgeler bu kipte karşılanır.

Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi – DI/-DU ekleriyle kurulur.

Olumlu Şekli (+)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. yaz-dı-m 2. yaz-dı-n (yaz-dı-nız) 3. yaz-dı	Cekelik 1. caz-dı-m 2. caz-dı-ñ (caz-dı-ñız) 3. caz-dı
Çokluk 1. yaz-dı-k 2. yaz-dı-nız (yaz-dı-nız) 3. yaz-dı-lar	Köptük 1. caz-dı-k 2. caz-dı-ñar (caz-dı-ñız-dar) 3. caz-ış-tı

Yukarıda görüldüğü gibi Kırgız Türkçesinde kullanılan 2. kişilerin teklik ve çokluk şekillerindeki ‘cazdıñız’, ‘cazdıñar’, ‘cazdıñızdar’ saygı formları Türkiye Türkçesinde *yazdınız* şekliyle verilir. Türkiye Türkçesinde ‘*yazdınız*’ şekli hem 2. çokluk kişi için, hem de saygı şeklinde de kullanılır.

Olumsuz Şekli (-)

Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde görülen geçmiş zamanın olumsuzu - *ma,- me, -ba; -gan çok* şekliyle ifade edilir:

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik	Cekelik

1. yaz-**ma-dı**-m
2. yaz-ma-dı-n
(yaz-ma-dı-nız)
3. yaz-ma-dı

Çokluk

1. yaz-ma-dı-k
2. yaz-ma-dı-nız
(yaz-ma-dı-nız)
3. yaz-ma-dı-lar

1. caz-**ba-dı**-m / caz-**gan çok**-mun
2. caz-ba-dı-ñ / caz-gan çok-cuñ
(caz-ba-dı-ñız) / caz-gan çok-suz
3. caz-ba-dı / caz-gan çok

Köptük

1. caz-ba-dı-k / caz-gan çok-buz
2. caz-ba-dı-ñar / caz-gan çok-suñar
(caz-ba-dı-ñız-dar)/ caz-gan çok-suzdar
3. caz-ış-pa-dı / caz-ış-kan çok

Olumlu Soru Şekli (-?)

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**dı**-m **mı**?
2. yaz-dı-n mı? (yaz-dı-nız mı)
3. yaz-dı mı?

Çokluk

1. yaz-dı-k mı?
2. yaz-dı-nız mı? (yaz-dı-nız mı)
3. yaz-dı-lar mı?

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**dı**-m-**bı**?
2. caz-dı-ñ-bı (caz-dı-ñız-bı)
3. caz-dı-bı?

Köptük

1. caz-dı-k-pı?
2. caz-dı-ñar-bı?(caz-dı-ñız-dar-bı)
3. caz-ış-tı-bı?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**ma-dı**-m **mı**?
2. yaz-ma-dı-n mı?
(yaz-ma-dı-nız mı)
3. yaz-ma-dı mı?

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**ba-dı**-m-**bı**? / caz-**gan çok**-mun-bu?
2. caz-ba-dı-ñ-bı? / caz-gan çok-suñ-bu?
(caz-ba-dı-ñız-bı) / caz-gan çok-suz-bu?
3. caz-ba-dı-bı? / caz-gan çok-bu?

Çokluk

1. yaz-ma-dı-k mı?
2. yaz-ma-dı-nız mı?
(yaz-ma-dı-nız mı)
3. yaz-ma-dı-lar mı?

Köptük

1. caz-ba-dı-k-pı? / caz-gan cok-buz-bu?
2. caz-ba-dı-ñar-bı? / caz-gan cok-suñar-bı?
(caz-ba-dı-ñız-dar-bı)/caz-gan cok-suz-dar-bı?
3. caz-ış-pa-dı-bı? / caz-ış-kan cok-bu?

Görülen Geçmiş Zamanın İşlevleri

Görülen geçmiş zaman ekinin genel ve özel kullanımları ile ilgili başlıca görevleri şunlardır:

1. Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış olan bir olayın anlatılması:

*Önce arkadaşlarımızla birlikte Cumhuriyet filmine **gittik**. Sinemadan sonra yediğimiz akşam yemeğinde arkadaşlar, filmin üzerimizde bıraktığı o güzel etkileri **dile getirdiler**.*

*Karı koca, çapaları ellerine alıp emmenlere doğru **yürüdüler** (F.Baykurt).*

*Kendini yeyip bitirme be Semi ha Hemşire, olan olmuş, biten bitmiş, **geçti** işte. **İyileştin** (M.N.Sepetçioğlu).*

*1923.cılı öz ukuguna ee bolup, turmuş oñolo baştaganda markumdu (Togolok Moldo 'nu) Toguz-Toro 'don köçürüp **aldım**.*

*İsa bala kezinde baldar menen mal kaytarıp cürüp, minday kaktardan dalay colu suu içkenin **estedi** (M.Gaparov).*

2. Konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu veya bildiği, ancak, dinleyen veya dinleyenlerin bilmediği bir oluş ve kılışın ya da bir düşüncenin anlatılması:

*Gözümün önünde yeni bir Türk vatani **canlandı**. Malî noksanlarımızı **söyledim**. Gülümsedi. Meğerse onun da projelerini yapmış, bütün bütün kolaylıklarını birer birer **saydı**. Boydan boya Türk şehirleri kurmak emeliyle yaşayan bu mimar en lezîz saatlerimden birini **geçirdim** (Y.K.Beyatlı).*

*Hemen o sabah çadırlar **söküldü**, bütün tabur ordugâhtan üç kilometre uzaktaki ormanın içine **çekildi** (O.Kemal).*

*Eki aydan beri akmalap cürüp, murdagı tünü Şapagın **cayladım***
(T.Abdımomunov).

*Añgiça oboçodo calgız oturgan ayaldın ünü **uguldu*** (K.Akmatov).

*Medsinalık mekemeler cogorku cana orto bilimdüü kadrlar menen **toluktaldı*** (A.Erkebayev).

3. Konuşanın tanık olmadığı, ancak, konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgilerin anlatımında:

*24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan da barış antlaşması **yapıldı**. Bu antlaşma 24 Ağustos 1923 'te Türkiye Büyük Millet Meclisinde **onaylandı*** (M.K.Atatürk).

*Tanzimat Fermanı 1839 yılında **ilân edildi**.*

*Kırgızstan 1991. cılı 31. Avgustta egemendüü mamleket bolup **carıyalandı**.
Tuñguç prezident bolup Askar Akaev **şaylandı**.*

4. Süreklilik bildiren tasvir fiillerinin geçmiş zaman çekiminde esas fiil bazen zarf-fiil eki yerine –DI/-DU geçmiş zaman ekini de alabilmektedir:

*Bütün gece sağ tarafım hep **zonkladı durdu*** (Y.K.Karaosmanoğlu). – *Tünü boyu oñ tarabım **sızdap turdu**.*

*Annesi gidip gelince çocuk **ağladı durdu**. – Apası barıp kelgençe bala **ıylap turdu**.*

5. Görülen geçmiş zamanın olumsuz biçimi, Türkiye Türkçesinde –ma/-me olumsuzluk ekiyle; Kırgız Türkçesinde –gan çok kelimesiyle kurulur: *al –ma-dı-m, iç-me-di, git-me-di-niz; al-gan çok-mun, iç-ken çok, bar-gan çok-suz* vb.

*Kenan hemen içeri dönmek **istemedi*** (R.N.Güntekin).

- *Hayır, sen yandığın andan beri, hükmün **kalmadı*** (Y.K.Karaosmanoğlu).

*Al kaçalık azap tartsa da, bergen ubadasınan **kaytkan çok**.*

*Çarçap turganım menen uktay **alğan çokmun**.*

6. Görülen geçmiş zamanın soru biçimi, soru ekinin şahıs eklerinden sonra gelmesiyle kurulur: *bil-di-m mi?/ bil-di-m-bi?; bak-tı-n mı?/ kara-dı-ñ-bı?* vb. Kırgız Türkçesinde soru eki bitişik yazılır.

*-Bu gece **uyumadınız mı?***

-Ben **demedim mi**? Bak odunlar kaldı... Ne yapacaksın şimdi onları?..

(R.N.Güntekin).

-Berilgen tapşirmalardı **atkardıñarbi**?

Ben aytkan makalanı **okuduñuzbu**?

7. *mI-?/ mU-?* soru eki ile genişletilen –*DI/-DU* geçmiş zaman ekinin 3.şahsı cümledeki esas fiilin –*IncA* anlamında zarfı görevini yüklenir. Bazen de yine esas fiile zarflık eden –*IrsAn* anlamında bir şart cümlesi yerine geçer:

Kar yağdı mı avcılarının neşesi artar (K.Bilgegil).

Kış geldi mi, göçmen kuşlar sıcak diyarlara uçarlar.

Hava açtı mı, seninle yürüyüşe çıkabiliriz.

Kün tiydibi, daroo baldar çeçinip çığışat.

Köp uktay albaym, tañ attıbi, daroo közdörüm umaçtay açılat.

Anı uktubu, emi can koyboyt.

Görülen Geçmiş Zamandaki Zaman Kaymaları

Görülen geçmiş zaman, çekimli fiillerdeki görünüş bakımından konuşan veya yazanın kastettiği özel niyet ve anlama bağlı olarak cümle içinde yer yer zaman ve işlev kaymasına uğramıştır. Bu kaymalarda fiil her ne kadar biçim bakımından geçmiş zaman kalıbında ise de, işlev bakımından görülen geçmiş zaman yakın olan veya onun dışında kalan daha farklı bir zamanı göstermektedir:

1. Yakın Geçmiş Zaman Gösterenler:

Biraz önce, birdenbire, hemen, hemencecik, şimdi/ biraz murun, azır, cana, daroo gibi yönlerdirici zarfların yardımı ile –*DI/-DU* görülen geçmiş zaman kipi bir yakın geçmiş zaman görünümüne girilebilmektedir:

Mektuplar biraz önce postaya verildi.

Birdenbire korktum. Yola devam etmek cüretim kırıldı. Bir düğmeye bastım, durduk (Y.K.Beyatlı).

Kamagan Derviş kemiği ateşten aldı, Moğolca dualar okuyarak toprağa süre süre soğuttu, önce yerinden tutup kaldırdı, üstündeki çizgileri bir zaman dikkatle inceledi, başını sağladı (K.Tahir).

Azır ele ayttım, ukpadıñbı? (K.Akmatov).

Kabardı ugarım menen daroo çurkap keldim.

Ööp, anan kolundagısın cerge taştap, özü da anın canına otura ketti (M.Gaparov).

Kütülbögön cerden balaket başaldı. Too eteginde kalgan koylorgo ilbirs tiydi (B.Berensten).

2. Duyulan Geçmiş Zamanı gösterenler:

Görülen geçmiş zaman kalıbı içinde olduğu hâlde, konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar, öğrenilen geçmiş zaman değerindedir:

Geçen yüzyıl boyunca İstanbul zaman zaman büyük yangın felâketleri geçirdi.

*Büyük bir millet, gururunda, haklarında, tarihinde mağdur ve muztarıptı. Andre Gide böyle bir zamanda peyzajlarımızı fakir ve neşesiz, sanatımızı derme çatma, insanımızı çirkin **buldu**. Takma bir ‘insanüstü’ gözüyle etraftaki ıztıraba tiksine tiksine bakarak **geçti** (A.H.Tanpınar).*

*O günden sonra Atatürk bir dil seferberliğine **girişti**. Yurdun her tarafında ‘derleme heyetleri’ ve ‘derleme şubeleri’ **kurdurdu** (A.Ercilasun).*

*Kırgızstan’dın ökmöt başçıları menen makuldaşkandan kiyin, tezinen Frunze’ge keliñiz dep telegramma berdirip **çakırttık**. Üç kündön kiyin al Frunzede, cazuuçular soyuzunda **boldu**.*

*Kiyinki 1939.cıldın may ayının ayagında Moskva şaarında Kırgızstan’dın iskusstvosunun on kündüğü (dekadası) **bolup öttü**.*

3. Şimdiki Zaman Gösterenler:

Bu gruba girenler, şekilce geçmiş zaman kalıbında olsalar da, işlev bakımından o anda yapılagelmekte olan bir eylemi gösterirler:

*Bu upuzun görüntüyü, ucunda üç köşe bir flâma bulunan, çok uzun mızrağı büsbütün şaşırtıcı hale **getiriyordu**.*

-Buyurun şanlı efendim, yoksul ocağımıza uğur **getirdiniz** (K.Tahir).

*Bacıbey Kerimin yüzüne ürküntüyle **baktı**. Mavro üst üste **yutkunuyordu**. Kerim suratını asarak gözlerini **kaçırdı** (K.Tahir).*

*Gövdesine sarılmış kızgın demirlerden kurtulmak istiyor gibi, yerlerde yuvarlanıyor, boğazını paralayan hırıltılarla: '**Öldüm** yeteri pes edene vurulmaz! **Öldüm**' diye uluyordu (K.Tahir).*

- **Bildim** Deli Baltayı yere çalacağını Kerim Ağal... –Atla, savaşalım (K.Tahir)

-Baban yerinde adamdam ne **istedin** şimdi! Adamcağız sana, bak hâl dilince söylerken (M.A.Ersoy).

*Sonunda, öğrencinin öğretmene not vermek, memurun âmire emretmek istediği günlere **geldik** (M.Çınarlı).*

*Irakmat mirzam, üyübüzgö kut **alıp keldiñiz**.*

*Kudayga şügür, uşul cırgal zamanga da **cettik**.*

4. Geniş Zamanı Gösterenler:

-Yarın sizinle birlikte önemli bir ziyarete gideceğiz olur mu?

-**Oldu**, gideriz.

*Karım çok kıskançtır beyefendi, bir duyarsa **yandım** 'yanarım, mahvolurum' (A.Nesin).*

*Benden iyi bilirsin ya, adamın sırtında damgası oldu mu **yandı** 'zarar görür', hiçbir yerde barınamaz artık (A.İlhan).*

5. Gelecek Zamanı Gösterenler:

Görülen geçmiş zaman kalıbındaki bazı fiiller de eylemin gerçekleşmesi ve cümledeki anlam açısından, gelecek zamana yönelmiş geniş zaman yahut da gelecek zamanı gösterirler:

Yaşlı adam, yarı şaka yarı ciddi,

-*Dediğin çıkmazsa, seni **vurdum** bil ('vururum, vuracağım') Onbaşı. Komam sağ ona göre dedi (S.Çukum).*

Fevzi Paşamız ne demiştir? Antalya'dan yepyeni üniformalar gelecekmiş.

Gıcır gıcır...

- *Elbise mi göndereceklermiş? Ya kaput?*
- *Sahi mi? Bizim çarıklar yenilenecek mi?*
- ***Yaşadık*** desenize... *Üniforma ha? (S.Çokum).*

2.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman – Kapıskı Ötkön Çak

Kökene bakımından *-mİş/ -mUş* sıfat-fiilinden sonra gelen duyulan geçmiş zaman, fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zaman daha önce gerçekleştiğini; ancak, konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır.

Görülen geçmiş zaman ile duyulan geçmiş zaman arasındaki en önemli fark, gerçekleşen olayı görüp-görmeme, bilip-bilmeme ve duyuma dayanma noktasında toplanmaktadır.

Kırgız Türkçesinde *-Ip/ - Iptır*, Türkiye Türkçesinde *-mİş/ -mUş* eki ile kurulan ve kullanımı çok yaygın olan bu zaman, eklendiği fiil kök ve gövdesinin ünlü uyumuna bağlı olarak dört ayrı ses yapısına girer. Çekimde 1.tip şahıs ekleri alır. Şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu şekli (+)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. al-mış-ım	Cekelik 1. al-ıptır-mın
2. al-mış-sın (al-mış-sınız)	2. al-ırtır-sıñ (al-ıptır-sız)
3. al-mış	3. al-ıptır
Çokluk 1. al-mış-ız	Köptük 1. al-ıptır-bız
2. al-mış-sınız (al-mış-sınız)	2. al-ıptır-sıñar (al-ıptır-sız-dar)
3. al-mış-lar	3. al-ış-ıptır

Olumsuz şekli (-)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. al-ma-mış-ım	Cekelik 1. al-ba-ptır-mın
2. al-ma-mış-sın (al-ma-mış-sınız)	2. al-ba-ptır-sıñ (al-ba-ptır-sız)
3. al-ma-mış	3. al-ba-ptır
Çokluk 1. al-ma-mış-ız	Köptük 1. al-ba-ptır-bız
2. al-ma-mış-sınız (al-ma-mış-sınız)	2. al-ba-ptır-sıñar (al-ba-ptır-sız-dar)
3. al-ma-mış-lar	3. al-ış-ba-ptır

Olumlu Soru Şekli (+?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. al-mış mı-y-ım? 2. al-mış mı-sın? (al-mış mı-sınız) 3. al-mış mı?	Cekelik 1. al-ıptır-mın-bı? 2. al-ırtır-sıñ-bı? (al-ıptır-sız-bı) 3. al-ıptır-bı?
Çokluk 1. al-mış mı-y-ız? 2. al-mış mı-sınız?(al-mış mı-sınız) 3. al-mış-lar mı?	Köptük 1. al-ıptır-bız-bı? 2.al-ıptır-sıñar-bı? (al-ıptır-sız-dar-bı) 3. al-ış-ıptır-bı?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. al-ma-mış mı-y-ım? 2. al-ma-mış mı-sın? (al-ma-mış mı-sınız) 3. al-ma-mış mı?	Cekelik 1. al-ba-ptır-mın-bı? 2. al-ba-ptır-sıñ-bı? (al-ba-ptır-sız-bı) 3. al-ba-ptır-bı?
Çokluk 1. al-ma-mış mı-y-ız? 2. al-ma-mış mı-sınız? (al-ma-mış mı-sınız) 3. al-ma-mış-lar mı?	Köptük 1. al-ba-ptır-bız-bı? 2.al-ba-ptır-sıñar-bı? (al-ba-ptır-sız-dar-bı) 3. al-ış-ba-ptır-bı?

Eski Anadolu Türkçesinde yalnız dil benzeşmesine uğrayarak *-miş/ -miş* biçiminde olan bu ek, Osmanlı Türkçesinin sonlarına doğru dudak benzeşmesine de uyarak bugünkü biçimini almıştır.

Duyulan geçmiş zamanın başlıca görevleri şunlardır:

1. Konuşan tarafından görülüp bilinmeyen ve başkasından duyulan veya öğrenilen oluş ve kılışların anlatımı için:

Anlattıklarına göre ben küçükken çok yaramazmışım.

Candarma çavuşu, müdür beyin emir vermesini beklemeyerek, komşunun bahçesinde taflan dallarını kırmış koparmış (M.Ş.Esendal).

*Dönüşümde hatıralarımla o kadar hasretli idim ki Zeytindağı'nı bir daha okumak istedim. Kitapçılarda pek **azalmış** (F.R.Atay)*

*E, balam, emne dep camandaganın bilbeym, aytor, **camandaptır** (K.Cantöşev).*

*Eki cıl ilgeri özdörü menen koşo bir ayaldı eerçite **kelışiptir** (M.Gaparov).*

*Sizdi kantip ele uşul cerge catkızıp koyolu deşip, anı coldoştoru öz üyünö alıp **ketışiptir** (A.Tokombayev).*

2. Masal ve fikra anlatımında da genellikle kural hâlinde hep duyulan geçmiş zaman kullanılır. Bu da masal ve fıkraların görgüye değil, kuşaktan kuşağa uzanan anlatıma dayanmasındandır.

*Bir **varmış**, bir **yokmuş**, Allahın kulu **çokmuş**, Evvel zaman içinde, Kalbur saman içinde bir koca karı **yaşamış**.*

*İlgeri ilgeri ötkön bir zamanda beti ayday, beli kınday bir suluu kız **boluptur**.*

3. Konuşanca, sonradan görülen, sonradan fark edilen, oluş ve kılışların anlatımı için:

*Kendimi kaptırarak tekerleğin sesine / **Uzanmışım, kalmışım** yaylığın şiltesine (F.N.Çamlıbel).*

*Zambağın toziyle çizilmiş kaşın / Dersini ceylandan **almış** bakışın (F.N.Çamlıbel).*

*-İnsanoğulluğunu kulluk diye **almışın!** / Düşüncenin orakla biçilmesine karşın / Bir geleceğin dulda düşlerine **dalmışın;** / Bu derin alda-nıdan seni uyaramam ki (A.M.Dıranaş).*

*-Bey adaletini göstereyin. Beni hayvan gibi alıp **satmış**, kendi kendinize gelin güvey **olmuşsunuz**. Benim de binlikten haberim var, ne de beş yüzlükten! Bey beni ya özellikle savar, ya da bilirim ben yapacağımı (O.Kemal).*

*Tündö tüşümdö şar akkan suunun boyunda **cürüpmün**.*

*Kitep okup oturup közüm **ilinip ketiptir**.*

*Oygonsom üşüp **kalıptırmin**.*

*Camgır nöşörlöp caap, üygö kelgençe tonup **kalıptırmin**.*

4. Şaşma, hayıflanma, yakınma, yanılma, pişmanlık, sitem, küçümseme ve teslimiyet bildiren anlatımlarda: Bu tür anlatımlarda anlamı, cümledeki yönlendirici öğeler de etkilemektedir:

Niko 'nun ağası mutfaktan çıktı, önlüğüne kuruladığı elini uzattı.

*-Hoş geldin Salih. **Ne olmuşsun vire...** İçeceksin bir şeyi (T.Buğra).*

*Genç hanımlar yaşmakla çıkmış olan ender hanımlardan birini yanlarındakine işaret ederek, meselâ: 'Aa! Zavallı Nigâr Hanım! Ne kadar da **bozulmuş! Bitmiş!**' derlerdi ve sandallarını onun kayığına yaklaştırdılar mı: 'Maşallah! Ne kadar da **toplanmışsınız, Hanımefendi! Geçmiş olsun!**' derlerdi (A.Ş.Hisar).*

*Bütün bu anlattıklarınızı **o mu yapmış?** Allah Allah! Hayret doğrusu!*

*-Emne oşol sözdü aytkanday cındı **bolupturmunbu?** Bizde dele girdi-çıktı akıl bar.*

*Eh attiñ, oşondo tuura emes **kılıptürmün, açuuga aldırıptürmün,** emi tüşünüp turam!*

*-Oy tobo kıldım, çın ele oşol **uurdaptırbı?** Anı anday işke barat dep kim oyloptur?*

5. Kızgınlık, karşı koyma (itiraz), olmazlık bildiren anlatımlarda:

*Anlaşılan ben yakınlarıma saçımı süpürge etmek için **doğmuşum,** yetsin artık bu çile!*

Bacıbey, Aslıhan 'a gerçekten şaşırılmış gibi baktı:

*-Ben de mi! Kız bende nasıl **olabilirmiş,** Kerim itinın suçları!*

-Demir can ağamı evermediğinden suç sende... Getir gelinimizi, beklesin evini, salmasın oğlanları...

*-Benim evime... Gavur kızından gelin... Ya ben **ölmüş** müyüm! (K.Tahir).*

*Ben hiçbir baltaya sap olmamak için **gelmişim** dünyaya (R.Özdenören).*

*Men bu carık düynögö, iş için gana **caralıptürmünbı,** benden başka kişi cokpu?!*

*Al baykuş, şorduu tüyşük için gana **caralıptırbı?** İyne cegen ittey bolup, özü arañ cürgöndö, uşulardıkı öttü.*

6. Sevinme ve övünme bildiren anlatımlarda:

Yeni işinde hayli başarılı olduğunu işittim, iyi ki böyle bir işi seçmişsin, kutlarım seni!

*Adamın patavatsızlığı içine dert olmuştu. Ben de kirdiği potları birer birer anlattım, iyi ki **anlatmışım!***

*Adamın kaderciliğe illet olduğunu bildiğim için öyle söyledim, dikkatini kadere toptasın diye, iyi ki **söylemişim!..*** (E.İşinsu).

*Biz bin yıllık tarih boyunca İslam dünyasının başını **çekmişiz*** (T.Banguoğlu).

*Başına bir bale bolbosun, andan alıs cür, cakşının şarapatı, camandın kesepeti dep eskertken elem, ubagında ıras ele **eskertiptirmin.***

*Üniversitette okup cürgöndö ortogo kişi salıp, biröodön cardam surabay cakşı **okupturmun.***

*Bul pältogo on beş cıldın cüzü boldu, eç bir sınanan ketken çok, sapattuu kiyim **alıpturmin.***

7. Fiilin oluşumu tahmine, öyle kabullenmeye, varsayıma dayanan anlatımlarda:

Bu türlü anlatımlarda *belki, galiba, kimbilir, sanırım ki* gibi yönlendiriciler fiilin yardımcıdır. Tahmin ve varsayıma güç kazandırmak için çok kez *-mİş/ -mUş* eki, bir 3.şahıs *-Dir/ - Dur* bildirme ekiyle genişletilmiştir:

*Şu vahşi tabiatın güzelliğine bir baksanıza, seyrine doyum olmuyor.. Galiba buralara şimdiye kadar hiç bozucu bir insan eli **değmemiş...***

*Bana öyle geliyor ki, siz bu hatayı **işlemiştiniz.***

*Silifke de dalmaya başladılar. Ama bir gün, iki gün, on gün, denizde ilaç için olsun tek bir sünger bulamadılar. 'Buranın süngerlerine kıtlık kırarlık **uğramış galiba**' dediler.*

Çamurda saplı, geniş rahleler bütün mermer...

*Demek muallim teşrihi **vermemiş** ezber* (M.A.Ersoy).

*Biga'da olanları **duymuşsunuzdur.** Şah İsmail, Gâvur imam gibi adamlar ortaya çıktı* (S.Çokum).

*Tabiyattın suluulugun kara, tim ele köz toyboyt. Sıyagı bul cerge eç kimdin kolu **tiybepdir**.*

*Sıyagı, siz munu erinbesten kayra karap **çıgiptursız**.*

*Bargan ceribizde orun alalbay, otun izdep, oçok izdep bir topko çeyin ubara bolduk, sıyagı bul cerge bizden murda eç kim **kelbepdir**.*

8. Kırgız Türkçesi duyulan geçmiş zaman kipi *-ıp, iptir* ekleri bir oluş ve kılışı, bir hareketin sonucun, neticesin de belirtir:

*Müyüzdüü bolom dep, kulagınan **ayrılıptır** (atasözü).*

*Bir toodon, bir toonun çöbün samagan kiyik açka **öliüptür**.*

*Suray-suray Mekege **barıptır**, uyala-uyala kiyin **kalıptır** (atasözü).*

9. Duyulan geçmiş zaman kipinin en yaygın kullanışlarından biri *-muş, muş* ekinin anlatıma, işitime dayanan bir oluş ve kılışı değil, gerçekleştiği kesin olarak bilinen bir eylemi dile getirmesidir. Ek bu türlü kullanımında *-dı/ -du* görülen geçmiş zaman ekine koşut bir işlev yüklenmiştir. Eylemdeki kesinlik çok kez *-muş/ -muş* ekine bir *-dır/ -dur* bildirme ekinin eklenmesi ile de pekiştirilmiştir:

*Eczacı Beyin oğlu Galatasaray'a gider, iyi çocuktur, hoş çocuktur, yakışıklıdır da üstelik. Sementin kızları onun uğruna eczaneye taşınır dururlar. Sabah akşam tartılanı, iki günde dış patını bitirip yenisini almaya gelenlerini çok **görmüşümdür** (H.Taner).*

*1950'li yıllarda Türk toplumu hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel açıdan bir değişim içine **girmiştir**. Siyasi açıdan da ülkemiz çok partili rejim sürecine yeni girmiş, böylece toplum pek çok yeni alternatifle **karşılaşmıştır** (S.D.Yalçın).*

*Sülemiş tepesinin alt yanı düzlüktür. Bir tane ufacak taş bile bulunmaz. Kum gibi ince, yumuşak toprağı vardır. Buraya bir uçtan bir uca nar **ekilmiştir**. Kimse bilmez ne zaman **ekilmiştir** (Y.Kemal) vb.*

Duyulan Geçmiş Zaman Kipindeki Zaman Kaymaları

1. Görülen Geçmiş Zaman Gösterenler:

Yazıların üslup dolayısıyla, şiir ve düz yazıda duyulan geçmiş zaman eki yer yer görülen geçmiş zaman anlatımı kazanmıştır. Çünkü, bu türlü kullanımlarda, fiilin karşıladığı eylem başkasından duyup öğrenmeye dayanmamakta, doğrudan doğruya cümlenin öznesi tarafından gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde üstelik – *muş/ -muş* ekinin, *-dır/ -dur* bildirme ekiyle genişletilmiş olanlarında, bir üst paragrafta belirtildiği üzere, gerçekleşen oluş ve kılışta bilinen bir kesinlik de vardır. Bu nedenle bu türlü kullanımlarda, *-mış/ -muş* ve *-miştir/ -muştur* ekleri *-dı/ -du* geçmiş zaman ekine paralel bir işlev yüklenmiştir:

*Bu değişiklikler yüzünden Fatih'in İstanbul'da bina ettiği ilk sarayın, kitaplarda okuduğumuz satırlardan başka, bir hatırası **kalmamış** ve enkazı kaldı ise toprak altında **kalmıştır** (Y.K.Beyatlı).*

*Bu gelişti hatırlamayanlar bile vardır. O kadar ki, sonra sonra İstanbullu Hoca doğma büyüme Akşehirli idi gibi sanılmıştır, 'İstanbullu' lakabı bile bu zannı **zedelememiştir** (T.Buğra).*

*Bizde Cumhuriyet döneminde en önemli milli sembol olarak Atatürk **kabul edilmiş**, her türlü merasim ve gösterinin Atatürk heykelleri etrafında veya Atatürk'ün kabri başında yapılması uygun **görölmüştür** (E.Güngör).*

*Şaardan kelip, toonu tomkorup, oydu omkorup kelgensip üç-tört kün es alıp, anan toogo **barıptır**.*

*Turmuşunun ızı-çuusunun tacagan kelin üy-cayın cıyıştırıp, bala-çakasının alıp, törkününö **ketiptir** .*

*Tagdırdın kataal sinoosun başınan ötkörgön Kabil, 'er cigittin içine eer tokumduu at batat dep' tilin tişine tişten, biröögö da arız-muñun **aytpaptır**.*

2. Geniş veya Gelecek Zaman Gösterenler:

Dilimizde seyrek rastlanan bu zaman kayması, ileride gerçekleşmesi muhtemel bir oluş ve kılışın, geçmiş zaman kalıbına aktarılarak gerçekleşmiş gibi

bir üslupta anlatılmasından kaynaklanmıştır. Burada gerçekleşmiş gibi görünen anlatım aslında geleceğe yönelmiş bir gerçekleşmenin ifadesidir:

*Hiç ummadığın sıra en umulmaz yerden, **bakmışsın** ‘bakarsın anlamında’ haberin doğrusu **çıkıvermiş...** ‘çıkıverir anlamında’ (K.Tahir).*

*Bir gün **uyanıvermişim** ki ‘uyanıvereceğim’ turnam uykudan*

Demir kazık sol yanında, Dübbü Ekber karşında (olacak)

Lacivert denizlerin ötesinde tek mil yıldızlar

*Bir gün bir **uyanıvermişim** uykudan,*

Geçmiş, gelecek cümle rüyalar içinde (T.Uyar).

*Bir gün baksam ki **gelmişsin** ‘gelirsin, geleceksin’*

Bir güvercin gibi yorgun uzaklardan yar

Gözlerinde bir bitmez, bir tükenmez güzellik

Saçlarında ilkbahar.

*Bir gün baksam ki **gelmişsin***

Gülüşünde taze, serin bir rüzgar...

Ellerin yine öyle eskisi kadar güzel

Çiçek açmış dokunduğun bütün kapılar (Y.B.Bakiler) vb.

3. Şart (dilek) Anlatımında Olanlar:

-Asıl bu, yok gibi varlık değil mi maskaralık!

*- ‘Gebermeliydi’ mi dersin **Gebermişiz** ‘gebersek’ ne çıkar!*

Kolay değil o da... İnsanca ölmenin yolu var (M.A.Ersoy).

*Hasta doktora **gitmiş**, doktor hastaya getirilmiş ne fark ederdi?.. (O. Çeviksoy).*

*Her şey mümkün, her şey manasız olduğuna göre, **ölmüşüz** veya **öldürmüşüz** ne fark eder! (C.Meriç) vb.*

2.1.3. Genel Geçmiş Zaman - Calpı Ötkön Çak

İş ve hareketin söylenilen (belirtilen) zamandan çok önce başlayıp bittiğini, söyleyen kişinin iş ve hareketin oluşundan şüphesi olmadığını bildirir. Kırgız Türkçesinde – gan ekiyle yapılır. Genel geçmiş zamanın anlamı Türkiye Türkçesinde genellikle – mış ekiyle verilir, bazen duyulan geçmiş zamanın hikayesi -mıştı şekliyle, bazen de –dı ekiyle de kullanılabilir:

Bul kinonu körgönümün. - Bu fiili görmüştüm.

Bul kabardı eçak ele ukkanmın. - Bu haberi çoktan duymuştum.

1935. cılı Deñizli Çal rayonuna karaştuu Boğaziçi şaarçasında tuulgan. - 1935 yılında Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Boğaziçi kasabasında doğdu (doğmus).

Calpı ötkön çak'ın –gan eki Kırgız Türkçesinin yanı sıra; Kıpçak, Karluk-Uygur, Sibiry ve Altaylardaki Türk topluluklarının dillerinde de kullanılır: Altay, Başkırt, Kazak, Kara Kalpak, Kırım Tatarları, Kumuk, Tuva, Uygur Türkçelerinde 'bargan' – gitti (gitmiş); Özbek 'borgan', Şor 'pargan' vb.

Genel geçmiş zamanın (Calpı ötkön çak) şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu Şekli (+)

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Cekelik 1. caz-gan-mın	Teklik 1. yaz-mış-tı-m
2. caz-gan-sıñ (caz-gan-sız)	2. yaz-mış-tı-n (yaz-mış-tı-nız)
3. caz-gan	3. yaz-mış-tı
Köptük 1. caz-gan-bız	Çokluk 1. yaz-mış-tı-k
2. caz-gan-sıñar (caz-gan-sız-dar)	2. yaz-mış-tı-nız (yaz-mış-tı-nız)
3. caz-ış-kan	3. yaz-mış-lar

Olumsuz Şekli (-)

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Cekelik 1. caz-gan emes-min / (cok-mun)	Teklik 1. yaz-ma-mış-tı-m
2. caz-gan emes-sıñ / (cok-suñ)	2. yaz-ma-mış-tı-n
(caz-gan emes-siz) / (cok-suz)	(yaz-ma-mış-tı-nız)
3. caz-gan emes / (cok)	3. yaz-ma-mış-tı

Köptük 1. caz-gan-emez-biz / (cok-buz)	Çokluk 1. yaz-ma-mış-tı-k
2. caz-gan-emes-siñer / (cok-suñar)	2. yaz-ma-mış-tı-nız
(caz-gan-emes-sız-der) / (cok-suzdar)	(yaz-ma-mış-tı-nız)
3. caz-ış-kan emes/ (cok)	3. yaz-ma-mış-lar

Olumlu Soru Şekli (+?)

Kırgız Türkçesi

- Cekelik** 1. caz-gan-mın-bı?
2. caz-gan-sıñ-bı?
(caz-gan-sız-bı)
3. caz-gan-bı?

- Köptük** 1. caz-gan-bız-bı?
2. caz-gan-sıñar-bı?
(caz-gan-sız-dar-bı)
3. caz-ış-kan-bı?

Türkiye Türkçesi

- Teklik** 1. yaz-mış mı-y-dı-m?
2. yaz-mış mı-y-dı-n?
(yaz-mış mı-y-dı-nız)
3. yaz-mış mı-y-dı?

- Çokluk** 1. yaz-mış mı-y-dı-k?
2. yaz-mış mı-y-dı-nız?
(yaz-mış mı-y-dı-nız)
3. yaz-mış-lar mı-y-dı?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-gan emes-min-bi?
2. caz-gan emes-siñ-bi?
(caz-gan emes-sız-bi?)
3. caz-gan emes-pi?

Köptük

1. caz-gan-emes-piz-bi?
2. caz-gan-emes-siñer-bi?
(caz-gan-emes-sız-der-bi)
3. caz-ış-kan emes-pi?

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-ma-mış mı-y-dı-m?
2. yaz-ma-mış mı-y-dı-n?
(yaz-ma-mış mı-y-dı-nız?)
3. yaz-ma-mış mı-y-dı?

Çokluk

1. yaz-ma-mış mı-y-dı-k?
2. yaz-ma-mış mı-y-dı-nız?
(yaz-ma-mış mı-y-dı-nız)
3. yaz-ma-mış-lar mı-y-dı?

Calpı ötkön çak - Genel geçmiş zamanın başlıca fonksiyonları şunlardır:

1. İş, kılış, oluşun, bir hareketin çoktan yapıldığını, yapıldığı zamanın hiç belli olmadığını bildirir:

Al mekeni tuuraluu köp oylogon. – O vatani hakkında çok düşünmüştü.

İlgeri Türk elderi köçmön kalk bolup toodo caşaşkan. – Eskiden Türk toplulukları göçebe halk olarak dağda yaşamışlardı.

2. İş, kılış, bir hareketin yakında olup-bittiğini bildirir:

Keçee keçinde şaardan kelin-uulum kelgen. – Dün akşam şehirden gelin oğlum gelmişti.

Al erteñ menen erte colgo çıkkan. – O sabah erken yola çıkmıştı.

3. Konuşulduğu zamana hiç bir alâkası olmayan genel bir hareketi bildirir:

Bul belekti apama alganmın. – Bu hediye anneme almıştım.

Anın aytkandarına işenişken. – Onun dediklerine inanmışlardı.

Balban bolsoñ cerdey bol, baarın çıdap kötörgön.

Taza bolsoñ suuday bol, baarın cuup ketirgen (T.Sıdıkbekov).

4. Olup-biten hareketin tam zamanını bildirir:

Kırgız Uluttuk Universiteti 1925. cılı açılğan. - Kırgız Milli Üniversitesi 1950 tarihinde kurulmuştur.

Çingiz Aytmatov 1928. cılı 12. dekabrda tuulğan. – Gengiz Aytmatov 12 Aralık 1928'de doğdu (doğmuş).

2.1.4. Adat Ötkön Çak – Sürekli Geçmiş Zaman

Kırgız Türkçesinde *adat ötkön çak*, her zaman olan ve tekrar edilen bir iş ve hareketi bildirir, **-çu/ -çü, -ooçu/ -uuçu** ekiyle yapılır:

Al erteñ menen erte turçu. – O sabah erken kalkardı.

Şayımbet abdan cakşı irdaçu. – Şayımbet çok güzel şarkı söylerdi.

Sürekli geçmiş zamanın anlamı Türkiye Türkçesinde bazen geniş zamandın hikayesi *-r + dı* şekliyle, bazen de şimdiki zamandın hikayesi *-yor +du* şekliyle ifade edilir:

Men ır çazçumun. – 1. Ben (her zaman) şiir yazardım; 2. Ben (her zaman) şiir yazıyordum.

Kırgız Türkçesinde *adat ötkön çak* **-ar ele/ -ıp turgan/ -ıp cürgön** şekilleriyle de ifade edilir:

-ar ele: *aytar ele – derdi, külör ele – gülerdi, ıylar ele – ağlardı, oyloor ele-düşünürdü vb.*

-ıp turgan: *kelip turgan – gelirdi / gelip dururdu, körüp turganmın – görürdüm/ görür dururdum, kattaşıp turuşkan – gelir giderlerdi vb.*

-ıp cürgön: *cazıp cürgön – yazardı/ yazar dururdu, okup cürgön – okurdu/ okur dururdu, aytıp cürgön – derdi/ der dururdu, caşap cürgön – yaşardı, yaşar dururdu vb.*

Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *Adat ötkön çak - Sürekli geçmiş zamanın şahıslara göre çekimi* şöyledir:

Olumlu Şekli (+)

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Cekelik 1. caz- çu -mun	Teklik 1. yaz- ar-dı -m
2. caz-çu-suñ (caz-çu-suz)	2. yaz- ar-dı -n (yaz- ar-dı -nız)
3. caz-çu	3. yaz- ar-dı
Köptük 1. caz-çu-buz	Çokluk 1. yaz- ar-dı -k
2. caz-çu-suñar (caz-çu-suz-dar)	2. yaz- ar-dı -nız (yaz- ar-dı -nız)
3. caz-ış-çu	3. yaz- ar-lar-dı

Olumsuz Şekli (+)

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**ba**-çu-mun/ caz-çu **emes**-min
2. caz-ba-çu-suñ / caz-çu emes-siñ
(caz-ba-çu-suz)/ caz-çu emes-siz
3. caz-ba-çu / caz-çu emes

Köptük

1. caz-ba-çu-buz / caz-çu emes-pis
2. caz-ba-çu-suñar /caz-çu emes-siñer
(caz-ba-çu-suz-dar) /caz-çu emes-siz-der
3. caz-ış-pa-çu / caz-ış-çu emes

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**maz**-dı-m
2. yaz-maz-dı-n
(yaz-maz-dı-nız)
3. yaz-maz-dı

Çokluk

1. yaz-maz-dı-k
2. yaz-maz-dı-nız
(yaz-maz-dı-nız)
3. yaz-maz-lar-dı

Olumlu Soru Şekli (+?)

Kırgız Türkçesi

Cekelik 1. caz-**çu**-mun-**bu**?

2. caz-çu-suñ-bu?

(caz-çu-suz-bu)

3. caz-çu-bu?

Köptük 1. caz-çu-buz-bu?

2. caz-çu-suñar-bı

(caz-çu-suz-dar-bı)

3. caz-ış-çu-bu?

Türkiye Türkçesi

Teklik 1. yaz-**ar mı-y-dı**-m?

2. yaz-ar mı-y-dı-n?

(yaz-ar mı-y-dı-nız)

3. yaz-ar mı-y-dı?

Çokluk 1. yaz-ar mı-y-dı-k?

2. yaz-ar mı-y-dı-nız?

(yaz-ar mı-y-dı-nız)

3. yaz-ar-lar mı-y-dı?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**ba**-çu-mun-**bu**/ caz-çu **emes**-min-**bi**?

2. caz-ba-çu-suñ-bu / caz-çu emes-siñ-bi?

(caz-ba-çu-suz-bu)/ caz-çu emes-siz -bi?

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**maz mı-y-dı**-m?

2. yaz-maz mı-y-dı-n?

(yaz-maz mı-y-dı-nız)

3. caz-ba-çu-bu? / caz-çu emes-pi?

Köptük

1. caz-ba-çu-buz-bu / caz-çu emes-pis-bi?

2. caz-ba-çu-suñar-bı /caz-çu emes-siñer-bi?

(caz-ba-çu-suz-dar-bı) /caz-çu emes-siz-der-bi?

3. caz-ış-pa-çu-bu / caz-ış-çu emes-pi ?

3. yaz-maz mı-y-dı?

Çokluk

1. yaz-maz mı-y-dı-k?

2. yaz-maz mı-y-dı-nız?

(yaz-maz mı-y-dı-nız)

3. yaz-maz-lar mı-y-dı?

Adat ötkön çak - Sürekli geçmiş zamanın başlıca fonksiyonları şunlardır:

1. Biz konuşup durduğumuz zamandan önce tekrarlanan bir hareketin şimdi de devam ettiğini bildirir:

*İlgerten ele oşol üydö **caşaçu**. – Eskiden beri o evde **otururdu**.*

*Kenan bul döbönü **ezelteden** cakşı **körçü**. – Kenan bu tepeni **öteden beri severdi**.*

2. Kendisi yaptığı bir hareketi unutup yani olup-biten bir hareketin farkında olmadığı için başka birisine soru sorarak öğrenmek amacıyla da kullanılır:

*Ecem kiçinekey kezde meni cakşı **körçübü**?. – Ablam küçükken beni **seviyor muydu**?*

*Men bala kezde süttü cakşı **körçümünbü**?. – Ben çocukken süttü **seviyor muydum**?*

*Men bul ubakta darı **iççü belem**?. – Ben bu saatlerde ilaç **içiyor muydum**?*

*Keçirip koyuñuz, unutup kalıptırmin, siz çaydı **cakşı körçü beleñiz**?. – Affedersiniz, unutmuşum, siz çayı **seviyor muydunuz**?*

3. Sürekli geçmiş zaman bazen, genel bir iş, hareketi bildirdiği için cümlenin öznesi gizli olabilir:

*Nandı munday **casaçu**. – Ekmeği böyle **yapardı**.*

*İlgeri balıktı uşintip **karmaçu**. – Eskiden balığı böyle **tutarlardı***

*At degendi munday **çapçu**. – Atı böyle **koştururdu** vb.*

Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde **Görülen geçmiş zaman- Aykın ötkön çak** (-dı/ -du); **Duyulan geçmiş zaman – Kapıskı ötkön çak** (-ıp/-ıptır; -mış); **Calpı ötkön çak - Genel geçmiş zaman** (-gan); **Adat ötkön çak - Sürekli geçmiş zamanlar** (-çu) olup biten bir hareket bildirilir. Ama bunların içinden geçmiş zaman kavramını tam olarak bildiren Kırgız ve Türkiye Türkçesinde **Görülen geçmiş zaman - Aykın ötkön çak** (-dı) ve Kırgız Türkçesindeki **Calpı ötkön çak - Genel geçmiş** (-gan) olduğu görülmektedir.

2.2. Şimdiki Zaman – Uçur Çak

Şimdiki zaman – Uçur çak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren bir zamandır.

Kırgız Türkçesinde şimdiki zaman ikiye ayrılır: 1. **Cönököy uçur çak - Basit şimdiki zaman** (-a/-y; uuda); 2. **Tataal uçur çak - Birleşik şimdiki zaman** (-a/-e/-y,- ip + cat, tur, otur, cür).

Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanın tek bir türü vardır ve şimdiki zaman kipini karşılayan üç ek vardır: 1. –yor; 2. –makta; 3. –mada.

2.2.1. Cönököy uçur çak – Basit şimdiki zaman

Kırgız Türkçesinde cönököy uçur çak, –a/-y ve –uuda şekliyle; Türkiye Türkçesinde ise –makta, - mada şekilleriyle yapılır:

Bişkek'te oku-y-mun

Bişkekte okuyorum

Kitepkanada işte-y-min

Kütüphanede çalışıyorum

Kitep caz-uuda-mın

Kitap yaz-makta-y-ım

Mektepte iş-töödö-mün

Okulda çalış-makta-y-ım vb.

Basit şimdiki zamanın şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu şekli (+)

Kırgız Türkçesi

Türkiye Türkçesi

Cekelik

Teklik

1. caz-uuda-mın/ caz-a-mın

1. yaz-makta-y-ım / yaz-ar-ım

2. caz-uuda-sıñ / caz-a-sıñ

2. yaz-makta-sın / yaz-ar-sın

(caz-uuda-sız)/ (caz-a-sız)

(yaz-makta-sınız)/ yaz-ar-sınız

3. caz-uuda / caz-a-t

3. yaz-makta / yaz-ar

Köptük

Çokluk

1. caz-uuda-bız / caz-a-bız

1. yaz-makta-y-ız / yaz-ar-ız

2. caz-uuda-sıñar / caz-a-sıñar

2. yaz-makta-sınız / yaz-ar-sınız

(caz-uuda-sız-dar)/ (caz-a-sız-dar)

(yaz-makta-sınız)/(yaz-ar-sınız)

3. caz-ış-uuda / caz-ış-a-t

3. yaz-makta-lar / yaz-ar-lar

Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde basit şimdiki zaman için kullanılan eklerden üçü de - **uu**, - **ma** ve -**mak** ad-fiillerine (masterlara) + **da** bulunma durumu ekinin getirilmesi ile oluşturulan şekil ve zaman kalıbıdır. Bu ek bir ad niteliğinde olduğu için, adları fiilleştiren *i-* ek-fiili ve şahıs ekleri olarak çekime girer. İşlev bakımından başlanmış ve halen sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özellik taşır.

Bu eklerdeki ‘sürmekte’ oluş özelliği, yapılarındaki ‘içinde bulunma’ işlevi taşıyan + **DA** bulunma durumu ekinden gelmiştir.

-(*I*)yor şimdiki zaman ekinin, zaman çerçevesi daha geniş olduğu halde - *mada*, -*makta* ve -*uuda* eklerinde zaman çerçevesi daha dardır. Bunlardan -*mada* seyrek kullanılan ektir. - *makta*/ -*uuda* ise yaygın kullanıma sahiptir, ama bunlar da konuşma dilinde çok kullanılmaz, yazı dilinde kullanılır:

Anı dağı suluu, körktüü kılıu üçün ar cılı on miñdegen köçöt, milliondogon tüp gül oturguzuluuda.

Körkömdüü tigilgen bak-daraktar, cañı dayardalgan gazondor, meltiregen küzgüdüy bolgon köçölör şaardın körkün çıgaruuda.

Hangi sözlerle ninem gönlünü açmışsa bana, Ben o sözlerle gönül vermedeyim sevgilime (F.N.Çamlıbel).

Bizler ki bu müthiş, bu muazzam cereyanla,

Uğraşmadayız... Bak, ne kadar çılgınız anla! (M.A.Ersoy).

-Suyun akarını görmemekteyim Osman Bey oğlum! Gün doğusunu bırakıp gün battıya bakmakla nesne hasıl olabilir mi ? (K.Tahir).

Oklarınıza sahip olamamaktasınız bu gün... Unutma, kılıç kılıca vuruşacağız, teke tek... Çudaroğlu pek tutsun okçularını (K.Tahir) vb.

Cönököy uçur çak – Basit şimdiki zamanın fonksiyonları şunlardır:

1. Şimdiki zaman, şimdi yapılan ve her zaman yapılan itiyat-âdet haline gelen iş ve hareketi bildirmekte kullanılır:

Balık süzöt. – Balık yüzer.

Kuş kanatı menen uçat, kuyruğu menen konot. – Kuş kanadıyla uçar, kuyruğuyla konar.

Eki too körüşpöyt, eki adam körüşöt. – Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

2. Tekrar tekrarlanan bir hareketi bildirir:

Çoko keede multığın alıp, aň uloogo cönöyt (K.Cantöşev). – Çoko bazen tüfeğin alıp, ava çıkar.

Kündüz keçke balanı Anarhan bagıp, tünküsün Ceengül bagat. – Gündüzleri çocuğa Anarhan bakıp, geceleyin Ceengül bakar.

3. Önceden başlayıp, konuşulan zamandan sonra da devam edilmeye imkan sağladığı bir hareketi bildirir:

Men Kanıbehti cakşı bilemin, birok süylöşüp körgön emesmin. – Ben Kanıbeğ'i iyi tanıyorum, ama konuşmamıştım.

Segiz cıldan beri türmödö orustar menen birge cürgöndüktön, orusça tildi cakşı bilet (K.Cantöşev). – Sekiz senedir hapiste ruslarla beraber olduğu için rusçayı iyi biliyor.

2.2.2. Tataal uçur çak – Birleşik şimdiki zaman

Tataal uçur çak: Türkiye Türkçesinde - (i) yor ekiyle, Kırgız Türkçesinde (-a/-ıp/-p-) ekli asıl fiile, (-a) zarf eki eklenen; ‘cat, tur, otur, cür’ yardımcı fiillerinin bağlanması ile yapılır:

Universitetke kel-e cat-am

Üniversiteye gel-i-yor-um

Kitep ok-up otur-am

Kitap oku-yor-um

Talaada iş-ep cür-öm

Tarlada çalış-ı-yor-um

Türkiye Türkçesinde -(i) yor eki şimdiki zaman kipi için kullanılan en yaygın ektir. Temel görevi, içinde bulunulan zamandaki oluş ve kılışları anlatmaktır. Ancak, ekin yapısından gelen özellik, -yor ekini, belirtilenden çok daha geniş bir zaman çerçevesi içine almıştır.

-(I) yor eki, köken bakımından Eski Anadolu Türkçesindeki, sürerlilik bildiren yoru-tasvir fiilinin geniş zaman çekiminden hece yutumu ile (al-a yoru-r > al-(I) yor / başla-y-u yoru-r > başlı-yor gibi) ortaya çıktığından, ondaki bu zaman özelliği, işlev kapsamına, şimdiki zamandan geçmiş ve gelecek zamanlara kadar uzanan bir genişlik kazandırmıştır. – (I) yor ekindeki işlev farkları da genellikle zaman kaymasından doğan farklılardır.

Tataal uçur çak – Birleşik şimdiki zamanın şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu Şekli (+)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. yaz-ı-yor-um	Cekelik 1. caz-ıp cat-a-mın
2. yaz-ı-yor-sun	2. caz-ıp cat-a-sıñ
(yaz-ı-yor-sunuz)	(caz-ıp cat-a-sız)
3.yaz-ı-yor	3. caz-ıp cat-a-t
Çokluk 1. yaz-yor-uz	Köptük 1. caz-ıp cat-a-bız
2. yaz-ı-yor-sunuz	2. caz-ıp cat-a-sıñar
(yaz-ı-yor-sunuz)	(caz-ıp cat-a-sız-dar)
3. yaz-ı-yor-lar	3. caz-ıp cat-ı-ş-a-t

Olumsuz Şekli (-)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. yaz- mı -yor-um 2. yaz- mı -yor-sun (yaz- mı -yor-sunuz) 3. yaz- mı -yor	Cekelik 1. caz- ba -y cat -a-mın 2. caz- ba -y cat-a-sıñ (caz- ba -y cat-a-sız) 3. caz- ba -y cat-a-t
Çokluk 1. yaz- mı -yor-uz 2. yaz- mı -yor-sunuz (yaz- mı -yor-sunuz) 3. yaz- mı -yor-lar	Köptük 1. caz- ba -y cat-a-bız 2. caz- ba -y cat-a-sıñar (caz- ba -y cat-a-sız) 3. caz- ba -y cat-ış-a-t

Olumlu Soru Şekli (+?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. yaz- ı -yor mu -y-um? 2. yaz- ı -yor mu-sun? (yaz- ı -yor mu-sunuz) 3. yaz- ı -yor mu?	Cekelik 1. caz- ıp cat -a-m- bı ? 2. caz- ıp cat-a-sıñ- bı ? (caz- ıp cat-a-sız- bı) 3. caz- ıp cat-a- bı ?
Çokluk 1. yaz- ı -yor mu-y-uz? 2. yaz- ı -yor mu-sunuz? (yaz- ı -yor mu-sunuz?) 3. yaz- ı -yor-lar mı?	Köptük 1. caz- ıp cat-a-bız- bı ? 2. caz- ıp cat-a-sıñar- bı ? (caz- ıp cat-a-sız- bı ?) 3. caz- ıp cat-ış-a- bı ?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik 1. yaz- mı -yor mu -y-um? 2. yaz- mı -yor mu-sun? (yaz- mı -yor mu-sunuz?) 3. yaz- mı -yor mu?	Cekelik 1. caz- ba -y cat -a-m- bı ? 2. caz- ba -y cat-a-sıñ- bı ? (caz- ba -y cat-a-sız- bı ?) 3. caz- ba -y cat-a- bı ?

Çokluk 1. yaz-mı-yor mu-y-uz?

2. yaz-mı-yor mu-sunuz?

(yaz-mı-yor mu-sunuz?)

3. yaz-mı-yor-lar mı?

Köptük 1. caz-ba-y cat-a-bız-bı?

2. caz-ba-y cat-a-sıñar-bı?

(caz-ba-y cat-a-sız-bı?)

3. caz-ba-y cat-ış-a-bı? vb.

Birleşik şimdiki zaman eklerinin ana görevi ile, uğradığı başlıca zaman ve işlev kaymaları aşağıdaki alt gruplara toplanabilir:

Şimdiki Zaman Gösterenler:

Şimdiki zaman ifadesi ekin temel işlevidir:

1914'te üç, beş, yedi yaşında bulunan çocuklar, bugün, Yeni Türkiye'nin gençleri olmuşlardır ve haklarında İmparatorluktan hiçbir iz kalmamıştır, işte onlara, saltanatın, Suriyede, Filistin ve Hicazdaki son yıllarını anlatmak istiyorum (F.R.Atay).

*Ufakta şimdi güneş sönmeğe üzere **sallanıyor**;*

*Şu var ki çehresi hala parıl parıl **yanıyor*** (M.A.Ersoy).

*Mutlaka her biri bir başka zaferden **geliyor*** (Y.K.Beyatlı).

*Bana soğuk muamele **ediyorsunuz**.. Beni artık hiç **sevmiyorsunuz*** (R.N.Güntekin).

*Ana, albır torum azır koşko **çegilip cüröt*** (T.Sıdıkbekov).

*Orunbay'dın inisi Mamacan on cılga kesilip Şiberge **bara catat*** (K.Cantöşev).

*Uşul kiçinekey boyum menen cerdin ceti tanabın **başkarıp turam*** (K.Cantöşev).

*Birok al özü caştık kılıp **tüşünböy catat*** (K.Kaimov).

2. Görülen Geçmiş Zaman Gösterenler:

-(I) yor ekindeki zaman kaymasından doğan bu işlev, geçmişe ait bir oluş ve kılışın şimdiki zaman kipi ile anlatılmasıdır:

Ertesi sabah çöl ortasında uyandık. Artık ne şehir; ne ağaç, ne köy, saatler saati, ancak bir kuyu ve bir telgraf odasından ibaret istasyon yapılarına rastlıyoruz (F.R.Atay).

-Öfkemi yüzümden sezen köylüler, birer birer etrafımdan çekiliyorlar. Muhtar onlarla beraber ensesini kaşıya kaşıya ve önüne bakarak uzaklaşıyor. Biraz ötede, benden uzak bir çevre teşkil edip duruyorlar.

Savaşta gördüğüm bütün o erler, gözümün önünden bir daha geçiyor. Onların yırtık şalvarları ve kırmızı mintanlarıyla yalınayak gelişlerini, sonra haki elbiseleri içinde, kah sırtüstü, kah yüzükoyun düşüp ölüşlerini görüyorum (Y.K.Karaosmanoğlu).

Biz böyle Mustafa ağanın kah gülünç, kah sert sözlerini dinlerken, zayıf mecalsiz bir Rus sürüklene sürüklene yanımıza yaklaşıyor; sert sert bakıyoruz, fakat ses çıkarmıyor (C.Dağcı).

Topozdun etine ayabay toyup, börülör bir ayak col menen ünkürgö kaytıp kelattı (Ç.Aytmatov).

Alardan Altinkökül Rauşan'dı kündüz alıp ketüü kıyın, - dep, Kereç kempiri eköo karşı çıga baştadı (K.Cantöşev).

Karışkırdı taramışınan tartılğan kayış boo maksatına cetkirbey öksütüp turdu (E.Tursunov).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, yazarların yer yer geçmiş zamanı karşılamak üzere şimdiki zamanı kullanmaları, - (a/-ıp/-p)+‘cat, tur, otur, cür’; - (I) yor eklerindeki işlev esnekliği dışında aynı zamanda anlatımı tek düzelikten kurtarmak, ifadeyi canlı ve akıcı kılmak için başvurulan bir üslup özelliği niteliğindedir. Bu özelliğin belirmesinde, elbette cümledeki yönlendirici bazı öğelerin de etkisi vardır.

2. Duyulan Geçmiş Zamanı Gösterenler:

Edebi metinlerde ve konuşma dilinde, sık sık -(I) yor; - (a/-ıp/-p)+‘cat, tur, otur, cür’ eklerinin duyulan geçmiş zaman kipinin yerini tuttuğu da görülmektedir.

Bu kullanımda da hem ekteki kapsam genişliği hem de üslup özellikleri etken olmuştur:

*O kızın öyle bir babası var ki, bir gecede, hiç düşünmeyerek iki yüz altını bir kumar masasına **birakabiliyor** ve kızının süslü, şık Avrupa usulünü, o yaşayışı öğrenmiş olmasını **istiyor**; bunun için daha küçükken kızını İngiliz mekteplerine **atıyor** (M.Ş.Esendal).*

*Sütten dolmuş taşmış, çatlayacak gibi gerilmiş inek memelerini bir göz önüne getirin beyfendiciğim. Lömbür lömbür boş kovanın üstüne **sarkıyor**... Şöyle bir dokunsanız süt fişkiracak... Usulca yaklaşıp hayvanın arka bacakları arasına yerleştirdiğiniz küçük iskemleye **çömeliyorsunuz** (H.Taner).*

*Yağmur Yayınevi'nin ve Sayın Behzat Tanç'ın Türkçeye kazandırdıkları George Orwel'in 1984 adlı eserinde, komünizmin en büyük silahlarından biri olan dil bozgunculuğu ve arı dil üzerinde uzun uzun **duruluyor** (B.Akyavaş).*

*Közdörü açıla elek böltürüktör biri-birine ıktaşıp **uktap çatışıptır** (K.Cantöşev).*

*Kee biröö çiy barkıt kiyse, kee biröölör bir ele cooluk salınıp kalıp toy eesine naarazı **bolup çatışıptır**.*

*Böbök cılmayıp, anı kıylaga çeyin **karap catıptır** vb.*

4. Gelecek Zaman Gösterenler:

Dilimizde -(I) yor; - (a/-ıp/-p)+‘cat, tur, otur, cür’ şimdiki zaman eklerinin gelecek zaman işlevi ile kullanıldığı yerler de çoktur. Cümlenin anlam yapısı bu zaman kaymasını kolayca ortaya koymaktadır:

Üç arkadaş konuşuyorlardı:

*-Cemal Paşa yarın Mısır'a **gidiyor**. Haydarpaşa'da buluşup kendimizi karargâha aldıralım (F.R.Atay).*

Kulaktan kulağa bir fısıltı:

*'-Bahriye, Rauf Bey **geliyor!**' (F.R.Atay).*

*Yarınki toplantıda açış konuşması on dakika **sürüyor**. Panelcilere de yirmişer dakika süre **tanınıyor**.*

- *Biliyor musun, dedi. Kararım karar, evden **çıkıyorum** (A.İlhan).*
- Kazım Beyin karargahına... Sen yine işitmemiş ol. Değneğini kavrayıp kalktı. Ötede, su başındaki kalabalığa doğru seslendi:*
- Yola **düşüyoruz**, haydin!*
- *Süüünçü, cakında **üylönüp catam**.*
- *Müdüürdüün bölmösün tazalap koyduñbu? Müdür **kele catat**.*
- Borbordun tak ortosuna düükön **açıp catabız**.*
- Cayında barıp es aluuga şaar sırtınan üy **alıp catam** vb.*

5. Geniş Zaman Gösterenler:

-(I) *yor* ekinin köken yapısından gelen özellik dolayısıyla, dilimizde geniş zaman ifadesi de çok yaygındır:

*Ben de, her fırsattan istifade ederek onları gözetlemekte kusur **etmiyorum** (M.Ş.Esendal).*

*Her sabah kendine çeki düzen **veriyor** ve hemen çıkmaya hazır, beni görür görmez, bu gecede mi burada kalacağım, diye **soruyor** (F.R. Atay).*

*Gözlerinde yaşlı tebessümler **parlıyor**; ağzı hasretle yarı açık **duruyor**, ince, uzun parmaklı beyaz elleri var. Daima bir yasemin dalı **tutuyor**, giydiği yensiz, yakasız bir beyaz gömlektir (Y.K.Karaosmanoğlu).*

***Düşünüyorum** da, şu dünyadan kitaplar yok oluverse yaşamak ne kadar güçleşir, çekilmez bir ağırlık olur (S.K.Yetkin).*

*Hele açık oturmacılarla, konuşmacılar, tenbihli midirler nedirler, olanak, olasılık, örneğin, koşul, yapıt demezlerse **olmuyor**. Bellek, aygıt, öykü, yaşam, gereksinme ve diğerleri üst üste **söyleniyor** (B.Akyavaş).*

*Çünkü insana sahip olmak da **yetmiyor**. Sahip olduğu şeye katkısı bulunsun, o şey bu katkıyla gelişip kıymetlensin **istiyor**, işte o zaman öze güven dolayısıyla saygı başlıyor (E.İşinsu) vb.*

-(I) *yor* şimdiki zaman eki, -*DIr/ - DUr* bildirme ekiyle genişletildiği zaman, yine içinde bulunulan zamanda gerçekleşmekte veya daha sonra gerçekleşecek olan ve tahmine dayanan bir oluş ve kılışı gösterir.

Konuşan bu oluş ve kılışın sürmekte olduğunu görmemekle birlikte, kesinliğini tahmin ettiği için bu tahmin *-Dir/ -Dur* ekiyle perçinlenmiştir.

-(I) yor ekinin bu türlü kullanımı yalnız ikinci ve üçüncü şahıslar için geçerlidir:

-Yeni durumdan haberin var mı?

-Hayır!

*-Belki sen **biliyorsundur** diye düşündüm.*

-Arkadaşlarınız nerede!

*-Sanırım aşağıda asansör **bekliyorlardır***

*O gün akşamleyin Cennetin anası dönünce kızı evde bulamadı. Kız dağlarda **geziyordür**, diye tasalanmadı (H.Balıkçısı) vb.*

Kırgız Türkçesinde *-Dir* eki, isim fiillere eklenmesine rağmen, şimdiki zamanı bildirir:

*Oşogo çaraşa teñir aldında ketirgen künöölürü da **arbındır** (A.Stamov).*

*Üyündö ilbirş, colborstun ce bolboso sülöösün, kaltardın terileri **bardır?** (A.Stamov) vb.*

Sonuç olarak, *-(I) yor; -a (-y); -a(-y), -ip+cat, tur, cür, otur* ekleri Kırgız ve Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman için en yaygın kullanılan ve şimdiki zaman kavramın tam olarak bildiren eklerdendir.

2.3. Gelecek Zaman – Keler Çak

Gelecek zaman, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. Yapılacak iş niyet halinde olsa bile, gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekle kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır.

Kapsamı çok geniş olan gelecek zaman kavramının fiildeki sınırını çizmek için, cümle içinde, ayrıca *bugün, yarın, akşama, geceleyin, daha sonra, iki hafta önce, üç yıl sonra, beş güne kadar, yakında, önümüzdeki günlerde, sonsuza dek* gibi yönlendirici birtakım zaman zarfları da kullanılır.

Kırgız Türkçesinde gelecek zaman: 1) Aykın keler çak – Belirli gelecek zaman; 2) Arsar keler çak – Belirsiz (muhtemel) gelecek zaman olmak üzere ikiye ayrılır.

Türkiye Türkçesinde ise, bölünmez, yalnız bir gelecek zaman vardır. Arsar keler çaktık anlamdaki fiiller, ‘geniş zaman’ (uçur-keler çak) şekliyle verilen zaman şekillerini karşılar.

2.3.1. Aykın Keler Çak – Belirli Gelecek Zaman

Aykın keler çak, oluş ve kılışın gelecek zamanda olacağını veya olmayacağını belirli ve kesin olarak bildirir.

Aykın keler çak, Kırgız Türkçesinde *-a/-e/-y*; Türkiye Türkçesinde *-acak/ -ecek* ekleriyle yapılır: *bar-a-mın – gid-eceğ-im, bol-o-t – olacak, kör-ö-t – gör-ecek, bil-e-siñ – bil-ecek-sin, işte-y-biz – çalış-acağ-ız, oku-y-buz – oku-y-acağ-ız, korgo-y-buz – savun-acağ-ız* vb.

Kırgız Türkçesinde ünsüzle biten sözcüklere *-a/ -e*; ünlüyle biten sözcüklere *-y* eki getirilir:

Ben erten universitetke kel-e-m. – Ben yarın üniversiteye gel-eceğ-im.

İdişterdi ben cuu-y-mun. – Bulaşıkları ben yıka-y-acağ-im.

Emki cılı okuuga bar-a-t. – Seneye okula gid-ecek.

Bir saattan kiyin kitep oku-y-mun. – Bir saatten sonra kitap oku-y-acağ-im.

Ecem erten şaarga cönö-y-t, men bolso ayılda kal-a-m. – Ablam yarın şehire gid-ecek, ben ise köydö kal-acağ-ım.

-AcAk eki yapısı bakımından sıfat-fiil kökenlidir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıkan bu ek önce sıfat-fiil olarak kullanılmış, daha sonraki dönemde şahıs ekleri ile genişletilerek gelecek zaman kipini oluşturmuştur [Korkmaz, 2014: 559].

-A/ -E; -AcAk gelecek zaman ekleri zamir kökenli şahıs ekleri olarak çekime girer:

Olumlu Şekli (+)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik	Cekelik
1. yaz-acağ-ım	1. caz-a-m (ın)
2. yaz-acak-sın	2. caz-a-sıñ
(yaz-acak-sınız)	(caz-a-sız)
3. yaz-acak	3. caz-a-t
Çokluk	Köptük
1. yaz-acağ-ız	1. caz-a-bız
2. yaz-acak-sınız	2. caz-a-sıñar
(yaz-acak-sınız)	(caz-a-sızdar)
3. yaz-acak-lar	3. caz-ış-a-t

Olumsuz Şekli (-)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Teklik	Cekelik
1. yaz-ma-y-acağ-ım	1. caz-ba-y-m (ın)
2. yaz-ma-y-acak-sın	2. caz-ba-y-sıñ
(yaz-ma-y-acak-sınız)	(caz-ba-y-sız)
3. yaz-ma-y-acak	3. caz-ba-y-t
Çokluk	Köptük
1. yaz-ma-y-acağ-ız	1. caz-ba-y-bız
2. yaz-ma-y-acak-sınız	2. caz-ba-y-sıñar
(yaz-ma-y-acak-sınız)	(caz-ba-y-sızdar)
3. yaz-ma-y-acak-lar	3. caz-ış-pa-y-t

Olumlu Soru Şekli (+?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
<i>Teklik</i> 1. yaz- acak mı -y-ım? 2. yaz- acak mı -sın? (yaz- acak mı -sınız) 3. yaz- acak mı ?	<i>Cekelik</i> 1. caz- a-mın-bı ? 2. caz- a-sıñ-bı ? (caz- a-sız-bı) 3. caz- a-bı ?
<i>Çokluk</i> 1. yaz- acak mı -y-ız? 2. yaz- acak mı -sınız? (yaz- acak mı -sınız?) 3. yaz- acak-lar mı ?	<i>Köptük</i> 1. caz- a-bız-bı ? 2. caz- a-sıñar-bı ? (caz- a-sızdar-bı) 3. caz- ış-a-bı ?

Olumsuz Soru Şekli (-?)

Türkiye Türkçesi	Kırgız Türkçesi
<i>Teklik</i> 1. yaz- ma-y-acak mı -y-ım? 2. yaz- ma-y-acak mı -sın? (yaz- ma-y-acak mı -sınız) 3. yaz- ma-y-acak mı ?	<i>Cekelik</i> 1. caz- ba-y-mın-bı ? 2. caz- ba-y-sıñ-bı ? (caz- ba-y-sız-bı) 3. caz- ba-y-bı ?
<i>Çokluk</i> 1. yaz- ma-y-acak mı -y-ız? 2. yaz- ma-y-acak mı -sınız? (yaz- ma-y-acak mı -sınız) 3. yaz- ma-y-acak-lar mı ?	<i>Köptük</i> 1. caz- ba-y-bız-bı ? 2. caz- ba-y-sıñar-bı ? (caz- ba-y-sızdar-bı) 3. caz- ış-pa-y-bı ? vb.

Aykın keler çak - Belirli gelecek zamanın özel ve genel fonksiyonları şunlardır:

1. Bir iş ve hareketin, biraz sonra olacağını bildirir:
- *Saadat dedi al, ketip bara catıp, - emne bolso da kabar ber... men **kütöm...***
- *Saadat, ne olursa olsun haber ver, **bekleyeceğim**, dedi o, giderken (Ç.Aytmatov).*
- *Tıñsızdanbañız, üydün barın **tazalaşat.** – Merak etmeyin, evin hepsini **temizleyecekler.***

*Kümönüñüz bolbosun, baarımız berilgen işti **atkarabız**. – Şüpheniz olmasın, hepimiz verilen işi **yapacağız**.*

*Emi biz kazatka **ketebiz** (T.Sıdıkbekov). – Biz savaşa **gideceğız**.*

2. Oluş ve kılışın çok yakın zamanlarda olacağını bildiren belirli gelecek zaman bazen cümle içinde zaman zarfları ile açıklanır:

*Erteñ ele **barabız** (T.Sıdıkbekov). – Yarın **gideceğız**.*

*Tüştön kiyin **ketebiz**. – Öğleden sonra **gideceğız**.*

*Keçinde keç **kelebiz**. – Akşam geç **döneceğız**.*

*Cakında suu **agızabız**, ceegine tal **tigebiz** (T.Sıdıkbekov).*

3. Bazen ‘belirli gelecek zaman’ cümlede zaman zarflarının yardımı ile anlamına göre oluş, kılışın çok geçmeden hemen başlayacağını gösterir:

*Azır mına bul tamaktı alıp, bul çoordu bergen kişiğe **baram** (K.Cantöşev). – Şimdi şu yemeği alıp, bu neyi veren kişiye **gideceğim**.*

*Azır tentektigiñ için üygö **ciberemin** (T.Sıdıkbekov). – Şimdi seni yaramazlığından dolayı eve **göndereceğim**.*

*Men azır ele eerçitip **kelem!** (K.Cantöşev). – Ben hemen **getireceğim**.*

4. İleriye yani geleceğe yönelmiş bir niyeti bildirir:

*Toogo maşına tüştön kiyin cönöyt, cılkıçılardan saga küzgö çeyin mingidey bir at **alıp berem**. – Dağa araba öğleden sonra gidecek, ylıkı çobanlarından sana sonbahara kadar binecek bir at **alıp veririm**.*

*Erten kuday buyrusa, bazarga barabız, saga toy-aşka kiygidey cakşı bir köynök alıp berem. – İnşallah, yarın pazara gideceğız, sana düğüne giyecek güzel bir elbise **alıp veririm**.*

*Mına özüm **baştaym!** – den cönöögö kamındı. – İşte ben kendim başlayacağım! - diye gitmeye hazırlandı.*

5. Belirli gelecek zaman ileriye yani geleceğe yönelmiş bir gerekliliği ifade eder:

Fakat bilmem, belki bunlar doğru değildir. Herhalde bunları senden dinlemek lazım, güzel Velika'cığım. Bana derhal göndereceğin bir mektubunda, iyi bir kız olup olmadığını söyleyeceksin (M.Ş.Esendal).

Remzinin dediğine bakılırsa: 'Ortalık ne renge boyanmışsa sen de boyanacaksın. Şapkayı da herkesin giydiği gibi giyeceksin, bu lâtayı çıkarıp setreyi, ceketi sırtına takacaksın. Bıyıklarını da tıraş edeceksin. Yoksa, arkandan seni gösterip gülecek, seninle alay edecekler' (M.Ş.Esendal).

Bu arada bu yanlış ve düşman dünyaların deneylerinden de faydalanabilecek bir şeyler gözüne çarparsa ondan da faydalanmaktan kaçınmayacaksın (S.Karakoç).

Ya bir gerekçe bulacağız cinayete, yahut eylemden vazgeçeceğiz (C.Meriç).

Bir aytkanımdı eki kılbay atkarasıñ.

Açuu cana kışkıl tamaktardı cebeysiñer.

Mından kiyin erteñ menen erte turup, keçinde keç catasıñ.

Bariñar madaniyattuu boluuga üyröngülö, mindan kiyin sögünböysüñör, çilim çekpeysiñer, kakırıp, tükürböysüñör.

Birinçi iştin çoo cayın üyrönösüñ, anan maga kelesiñ.

Kuday dep, baştap kör, anan bilbey baratsañ, suraysıñ.

6. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metinlerde –AcAk gelecek zaman ekinin, yer yer şaşkınlık, sitem, kızgınlık, şüphe, olmazlık, ihtar, tembih, sevinç, böbürlenme, kabullenme gibi birbirinden farklı işlevlere yönelmiş kullanılışları da yer almıştır:

- *Öyle korktum ki İlay, öyle korktum ki canım. Sandım ki... sen, ne bileyim, sen yaptın. Seni götürecekler, asacaklar... Ben ne yapardım o zaman İlay, ne yapardım?...* (E.İşinsu).

*Cebinde bir iki bin frank var... Bununla kumar sermayesi yapacak, tahsilini devam ettirecek, Paristeki fikir ve sanat muhitlerini fethedecek ve bir gün koca Metropolisi satın alabilecek bir servet **kazanacak!**.. (N.F.Kısakürek).*

*Hayatta ya sünepe olup okkanın altına **gideceksin**. Ya da üste çıkıp **ezeceksin**. İkisinin ortası yok (H.Taner).*

*Şimdi elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne **biçeceksin**? Bu ısrırganları, bu kuru dikenleri mi? (Y.K.Karaosmanoğlu).*

7. - *AcAk* gelecek zaman eki, yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine doğrudan doğruya, ünlü ile bitenlere ise, araya bir bağlayıcı – y- ünsüzü alarak eklenmektedir. Bu ekin sonundaki –k ünsüzü, birinci şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde bir –k > - ğ değişimine uğrar:

- *Karar verdim. Ya bir işe **gireceğim** yahut dışarıya **gideceğim**. Okumak için. Belki siyaset tahsil ederim. Eğer kalırsam bir büroya tercüman olarak **gireceğim** (S.Çokum).*

- *Ne dedin Kınalı yapıncak... Beni hiç mi **unutmayacaksın**? Saçlarının sarı telleri birer birer ağarıncaya kadar beni kalbinde **saklıyacaksın**? (R.N.Güntekin).*

- *Bunlar yarına kadar düşünüp **taşınacaklar**, kararlarını **verecekler**, **hazırlanacaklar**, sonra da sana haber **verecekler** sen de onları Ali emminin diyeceği yere **göndereceksin**. Anlaşıldı mı? (T.Buğra).*

-Acak Gelecek Zamandaki Zaman Kaymaları

Çekimli fiillerde kendini gösteren görünüş özelliği dolayısıyla, -*Acak* gelecek zaman eki de, cümlede bir oluş ve kılışı gerçekleştiren öznenin amaç ve maksadına bağlı olarak birtakım zaman kaymalarına uğramıştır. Bu kaymalarda, şüphesiz yazarların üslup özelliklerinin de önemli bir payı vardır. Bu durum ister istemez bir anlam kaymasına da yol açmaktadır. Başlıca zaman kaymalarını şu noktalarda toplayabiliriz:

1. Görülen veya Duyulan Geçmiş Zaman Gösterenler:

Bu türlü anlatımlarda anlatılanlar geçmiş zamanla ilgilidir. Ancak, yazar anlatımı tek düzelikten kurtarmak için gelecek zamanı yeğlemiştir:

*Aradan 16 yıl geçtikten sonra, Genç Şairin de hocası olacağı Güzel Sanatlar Akademisinde **Müdürlük edecek**, masasının camı altına 'ya ol, ya öl!' diye eski harflerle, etrafı pırıl pırıl tezhipli ve menevişli yazı **yerleştirilecek**, daima 'olmak' **isteyecek** fakat olamayacaktır* (N.F.Kısakürek).

*'Doğuştan değildir, sonraki baskılar onları bu hale getirmiştir...' diye söylemişti bir kere dedem, o zaman pek katılmadığım bu düşünceye, sonraları... annemi keşfettikçe, hak **vereceğim*** (E.İşinsu).

*Bizim Hasret, onun için 'seyrine doyulmaz ve eşi bulunmaz bir levha' sözünü kullanmaktan **çekinmeyecektir*** (S.Birsel).

*Hazret-i Yusuf kıssasındaki oğul sevgisi, kardeş düşmanlığı ve affı, aşk, gurbet gibi korku duygusunun karşısındaki yer alacak duygular, Mısır medeniyetini yavaş yavaş **değiştirecektir*** (S.Karakoç).

2. Geniş Zaman Gösterenler:

Geniş zaman kipi geçmiş ile gelecek arasındaki çok geniş bir zaman sınırını kapladığı için, geniş zamanın geleceğe dönük işlevi –*acak* ekiyle de karşılanabilmektedir:

*-Alışmışsın, şimdi de buna alışırsın. Hiç kendini üzme böyle gezersen ortalık seninle **eğlenecek**, sen de **katlanacaksın*** (M.Ş.Esendal).

*Bu tarafta on, on beş binlik bir sarraf babanın iki kızı, kısa etekleri, kocaman hasır şapkalarıyla iki çocuk ve bakışları o kadar durgundur ki, adeta kadınlığın ezeli duygusundan nasipleri yoktur, **diyeceğim*** (M.Ş.Esendal).

*Böyle işleri çoğunca başıboş bırakmış **görüneceksin** de, geriden canavar gibi **kollayacaksın*** (K.Tahir).

*Belki yarın, bunlara tekrar kavuşsam üç gün sonra yine **bıkacağım**, hor **göreceğim**, kaçacağım. Ben artık kurtulamam, tamamen mahvoldum* (R.H.Karay).

*Şu anaların hiçkıra hiçkıra ağlamaları da ne kötü şey be! Adamın gözlerini yaş dolduruyor, kalbini burku, burkuveriyor. Acaba ben de bir cephede kalırsam, benimki de böyle mi **ağlıyacak** (A.Gündüz).*

3. Şimdiki Zamanı Gösterenler

Metinlerde pek seyrek olarak da *-acak* ekinin şimdiki zamanı karşıladığı görülmektedir:

*Bu sabah erken odama gelerek sana mektup yazarsam gönderebileceğini söylediği vakit ne kadar sevindiğimi görerek o da şaştı. Hemen kaleme sarıldım, benim güzel kardeşim, sana geçen bir ayda başımdan geçenleri **yazacağım** (M.Ş.Esendal).*

-Tetanoz (serum) u... Daha evvel hiç yapıldı mı size!..

-Askerdeyken yapılmış olduğunu sanır gibiyim.

-Sanır gibi olmak ne demek...

-Hatırlamıyorum.

*- O halde yapılmış olsa bile numara ve servisini **hatırlamıyacaksınız!***

- Tabii (N.F.Kısakürek).

4. Emir Kipi veya İstek Gösterenler:

*Hiç kendini üzme! Böyle gezersen ortalık seninle **eğlenecek**. Sen de **katlanacaksın**. Sokak **değiştireceksin**, kahve önünden **geçmeyeceksin** (M.Ş.Esendal).*

*Herkes gücüne hazırlıklı bulunsun! Gece gündüz davul sesine kulak verilsin! Bundan böyle akşamları hayvanlar evlere **getirilecek**. Geçitler **kollanacak!** (K.Tahir).*

*-Ulan, gözlerini şu saatten **ayırmıyacaksın**. Tam iki saat sonra beni uyandıracaksın. Uyanmak istemesem bile **tartaklıyacak**, çekiştirecek gene **uyandıracaksın** (A.Gündüz).*

- Ulan Osman! dedim. K r Nuriye'nin evini bilirsin. Bu zarfı al. Oraya **gideceksin**. ilek Hanım diye **soracaksın**. Bu zarfı o hanımın eline **vereceksin** (A.Gündüz).

Sen kendini hiçbir zaman **amıyacaksın**. Kapıp **koyvermiyeceksin**. Tesirin o zaman iyi olur üzerlerinde. AėırbaŐlı **davranacaksın**. EŐkıyalıkta yanındakilere **tesir Őarttır** (Y.Kemal).

Şimdi toparla Őunları, yemeğimi odamda **yiyeceğim...** yalnız yiyeceğim, yalnız (M.N.Sepetçioğlu).

Şimdi  yle umuyorum ki, sizden ufak bir soru soran o küçük kıza karşı **susmayacak**, onun bu yazılarını ne kadar üzüntüyle yazdığını pek güzel anlayarak **isterse bir kelime olsun ona bir cevap vereceksiniz** (M.Ő.Esendal).

2.3.2. Arsar Keler Çak – Belirsiz (Muhtemel) Gelecek Zaman

Arsar ötkön çak, oluş ve kılışın gelecekte yapılacağını veya yapılmayacağını bir ‘olasılık’, ‘muhtemel’ şeklinde gösterir. Olumlu şekli **-ar**, olumsuz şekli **-bas** ekleriyle yapılır:

*Al bürsügünü şaardan **kel-er***

*O öbürgün şehirden **gel-e bil-ir***

*Erteñ camgır **caa-bas***

*Yarın yağmur **yağ-ma-y-a bil-ir***

*Balkim al erteñ **kel-er***

*Belki o yarın **gelir***

*Bugün şamal **bolbos***

*Bugün rüzgar **olmaz** vb.*

Türkiye Türkçesinde belirsiz gelecek zaman anlamını vermede aşağıdaki şekiller kullanılır:

1) **-ar/-er** (geniş zaman): *Bir kün keler, men da bay **bolormun**. – Bir gün gelir ben de zengin **olurum**.*

2) **-a/ -e bil** (yeterlik fiilin yardımıyla): *Bir azdan kiyin atam **keler**. – Biraz sonra babam **gelebilir**.*

3) Tahmin, şüphe anlamındaki (*belki, ihtimal.. vb.*) kelimelerin yardımıyla: ***Mümkün** sizdin sabaktarıñızdı ben **ötörmün**. – **Belki** sizin derslerinizi ben **yaparım**.*

Arsar keler çak - Belirsiz gelecek zaman kipinin şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu Şekli (+)

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**ar**-mın

2. caz-**ar**-sıñ

(caz-**ar**-sız)

3. caz-**ar**

Köptük

1. caz-**ar**-bız

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**a bil-ir**-im / belki yaz-**ar**-ım

2. yaz-**a bil-ir**-sin / belki yaz-**ar**-sın

(yaz-**a bil-ir**-siniz) / (belki yaz-**ar**-sınız)

3. yaz-**a bil-ir** / belki yaz-**ar**

Çokluk

1. yaz-**a bil-ir**-iz / belki yaz-**ar**-ız

2. caz-ar-sıñar (caz-ar-sızdar)	2. yaz-a bil-ir-siniz / (yaz-a bil-ir-siniz) /	belki yaz-ar-sınız (belki yaz-ar-sınız)
3. caz-ış-ar	3. yaz-a bil-ir-ler /	belki yaz-ar-lar

Olumsuz Şekli (-)

Kırgır Türkçesi	Türkiye Türkçesi	
Cekelik	Teklik	
1. caz-bas-mın	1. yaz-ma-y-a bil-ir-im /	belki yaz-ma-m
2. caz-bas-sıñ (caz-bas-sız)	2. yaz-ma-y-a bil-ir-sin / (yaz-ma-y-a bil-ir-siniz) /	belki yaz-maz-sın (belki yaz-maz-sınız)
3. caz-bas	3. yaz-ma-y-a bil-ir /	belki yaz-maz
Köptük	Çokluk	
1. caz-bas-pız	1. yaz-ma-y-a bil-ir-iz /	belki yaz-ma-y-ız
2. caz-bas-sıñar (caz-bas-sızdar)	2. yaz-ma-y-a bil-ir-siniz / (yaz-ma-y-a bil-ir-siniz) /	belki yaz-maz-sınız (belki yaz-maz-sınız)
3. caz-ış-pas	3. yaz-ma-y-a bil-ir-ler /	belki yaz-maz-lar

Arsar keler çak - Belirsiz gelecek zamanın genel ve özel işlevleri şunlardır:

1. Belli bir nesneye ait olan, daha çok adet ifadeli olan oluş-kılışı gösterir. Atasözlerinde çok rastlanır:

Köp suragan alar, köp oylogon tabar.

Caman cigit coogo aldırar, caman söz doogo kaltrrar.

Çakşı menen cürsöñ,

Cetersiñ muratka

Caman menen cürsöñ,

Kalarsiñ uyatka .

Dost acı söyler. - Dost küydürüp aytat.

Vücut kocar, gönül kocamaz.

Dosuñ sırtıña maktar, duşmanıñ közüñçö maktar. – Dostun arkandan över, düşmanın gözüne bakarak över.

2. –Ar/- Er ekleri bazen Belirli gelecek zamanı de bildirir:

<i>Artıñdan izdep tabarmın</i>	<i>Ardından izleyip bulacağım.</i>
<i>Kış aşuusun aşsam da,</i>	<i>Kış geçidini aşsam da</i>
<i>Korkposmun kılıç çabarmın</i>	<i>Korkmam, kılıçla keseceğim</i>
<i>Zambirek ogun atsa da,</i>	<i>Mermisini atsa da,</i>
<i>Öçpösmün öörçüp canarmın</i>	<i>Sönmem, artarak yanacağım.</i>

3. Oluş ve kılışın gelecekte yapılacağını bir ‘olasılık’, bir ‘tahmin’ şeklinde gösterir:

Alı çok bolso, men inilerin berbeym, alı kelgen kezde alıp keter
(M.Elebayev).

Mezgil ötsün, bular unutulsun, anan kalganı akırındap ordu-orduna keler
(S.Stanaliev).

Curt emi dalay oorduktu tartar. Soguştun kıyınçılığın kötörörsüñör
(T.Sıdıkbekov).

Üyüñüzgö çakırarsız kızdı, ce özüñüz bararsız... (T.Sıdıkbekov).

-Biliyorum, şimdi müsait değildir... müsait olduğu zaman, belki arayabilir.

-Anneciğim, bir az daha bekleyelim mi? Belki işin bitirip gelebilir.

Dagı bir colugarbız (K.Kaimov). – Belki bir daha görüşebiliriz vb.

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman kipi - *mak üzere* şekliyle de yapılabilir:
ders başlamak üzere – sabak baştalğanı catat, o gitmek üzere – al ketkeni catat,
biz yemek yemek üzereyiz – biz tamak cegeni catabız, kardeşim askere gitmek
üzere – inim askerge ketkeni catat, yengem yemek hazırlamak üzere – ceñem
tamak casaganı catat vb.

Demek ki, **Aykın keler ak – Belirli gelecek zaman:** KırGız Türkçesinde (**fil+ - A(-y) + şahıs eki**): *gel-e-min, cn-y-sn, kara-y-bız, caz-ı-at, ayt-a-sız* vb; Türkiye Türkçesinde (**fil + AcAk + ahıs eki**): *yap-acağ-ım, yaz-acak-sın, ağla-y-acak, söyle-y-ecek-ler* vb.

Arsar keler ak – Belirsiz geçmiş zaman: KırGız Türkçesinde (**fil + -Ar + ahıs eki**): *gel-er-min, caz-ar-sın, ayt-pas, bar-ar-bız, kat-a-ar-bız, caz-bas, kl-r*; Türkiye Türkçesinde: (**fil + Ar + ahıs eki// belki, - A bilir + şahıs eki**): *gl-er, söyle-r-im, yap-ar-ım, ağ-la-r-sın, alı-ır-sınız; belki yap-a bilir-im, belki z – e bilir, belki ağlaya bilir-sin* vb.

Sonuç olarak, yukarıda görüldüğü gibi KırGız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde gelecek zaman kavramını bildirmede *Aykın keler ak - Belirli gelecek zaman (- A/-y// AcAk)* türünün önemli olduğu görülmektedir.

2.4. Geniş Zaman – Kenen Çak

Adından da anlaşılacağı üzere, geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla ‘her zamanı’ içine alan bir süreklilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla, sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet haline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır. Deyim yerinde ise, kipin zaman üstü bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Bu özelliği dolayısıyla ‘genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler ve atasözleri’ ifadesini bu geniş zamanda bulur [Banguoğlu, 462].

Her gün iki saat antrenman yapar. - Kün sayın iki saat maşıgat.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.- Iylabagan balaga emçek berilbeyt
(Bala ıylabasa emçek kayda).

Damlaya damlaya göl olur. - Tama tama köl bolot.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. – Eki too körüşpöyt, eki adam körüşöt vb.

Ekin zaman sınırındaki esneklik ve her zamana kayabilme özelliği onu geniş zamandan geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlara da kaydırabilmiş ve ona bu zamanların işlevlerini de yüklemiştir. Ancak, geniş zaman kipiyle karşılanan geçmişlik, şimdikilik ve geleceklik – *DI/ -DU, -mİş/ -mUş ve -AcAk* eklerindeki gibi kesin ve belirli değildir. Nispî bir belirsizlik vardır. Çünkü, burada zamanı, cümledeki öznenin dayandığı maksat, öznenin söyleyiş amacı belirlemektedir. Bu da, doğrudan doğruya fiildeki görünüş olayı ile ilgilidir ve zaman kaymalarına yol açmaktadır.

Geniş zaman kipi, *-r, -(I)r/ -(U)r ve -Ar* olmak üzere sıfat-fiil kökenli iki farklı ek türü ile karşılanır.

Bunlardan *-r* eki genellikle ünlü ile biten birden çok heceli fiil kök ve gövdeleri ile, yine ünlü ile biten bazı tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmektedir: *anla-r, başla-r, benimse-r, dinle-r, küçüm-se-r, parla-r, de-r, ye-r, yürü-r* gibi.

Ek, ünsüz ile sonuçlanan birden çok heceli fiil kök ve gövdeleriyle ünsüz ile biten bazı tek heceli fiillere $-(I)r / -(U)r$ biçiminde eklenmektedir: *acık-ır, bilin-ir, göster-ir, inan-ır, yaslan-ır, al-ır, gel-ir, gör-ür, yen-ir, ver-ir* gibi.

$-r$ ve $-(I)r / -(U)r$ biçimleri ($<Ur$), aslında Eski Anadolu Türkçesindeki $-(y)-Ur$ geniş zaman ekinin, tarihî gelişme sürecinde, dudak benzeşmesine uğrayarak Türkiye Türkçesine $-r$ ve aynı zamanda düzleşmiş $-(I)r / -(U)r$ biçimiyle ulaşmasından oluşmuştur.

$-Ar$ eki ise, genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilir: *at-ar, biç-er, çök-er, döv-er, düş-er, gez-er, kes-er, oy-ar* gibi.

Geniş zaman ekinin, ünsüz ile biten tek heceli fiillere eklenmesi bakımından $-(I)r / -(U)r$ eki ile $-Ar$ eki arasında birbirine geçişlerin bulunması (*böl-er, iç-er, gez-er, göç-er, diz-er, üz-er, bil-ir, gör-ür, ver-ir* vb.), $-(I)r / -(U)r$ ekinin hangi türlü, $-Ar$ ekinin hangi türlü fiillere getirildiği sorununu ortaya çıkarmış; bu konuda, ekin tarihî gelişme süreçlerini inceleyen bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar, genellikle, Türkçenin başlangıcından gelen bir özellik olarak geniş zaman için basit fiillerde $-Ar$, türemiş fiillerde ise $-r$, $-(I)r / -(U)r$ ekinin eklendiği sonucunu ortaya koymuştur [Ercilasun, 1983: 115-119].

Geniş zaman kipinin olumsuzluğu, birinci teklik ve çokluk şahıslarında $-mA$ -olumsuzluk; ikinci, üçüncü teklik ve çokluk şahıslarında ise olumsuz geniş zaman eki durumundaki $-mAz$ eki ile kurulur: *bil-me-m, bil-me-y-iz, bil-mez-sin, bil-mez-siniz, bil-mez, bil-mez-ler* gibi.

Geniş zaman kipi, Kırgız Türkçesinde Uçur-keler çak'ın anlamını verir, $-r$; $-ar/-er$ ekiyle yapılır: *bak-ar – (karayt), bit-er – (bütöt), yaz-ar (cazat), sor-ar (surayt), bil-er (bilet)* vb.

Geniş zaman kipi, zamir kökenli şahıs ekleri ile çekime girer. Şahıslara göre çekimi şöyledir:

Olumlu Şekli (+)

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-**ar**-ım

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-**a**-mın

2. yaz-ar-sın
(yaz-ar-sınız)
3. yaz-ar

Çokluk

1. yaz-ar-ız
2. yaz-ar-sınız
(yaz-ar-sınız)
3. yaz-ar-lar

2. caz-a-sıñ
(caz-a-sız)
3. (caz-a-t)

Köptük

1. caz-a-bız
2. caz-a-sıñar
(caz-a-sızdar)
3. caz-ış-a-t

Olumsuz Şekli (-)

Türkiye Türkçesi

Teklik

1. yaz-ma-m
2. yaz-maz-sın
(yaz-maz-sınız)
3. yaz-maz

Çokluk

1. yaz-ma-y-ız
2. yaz-maz-sınız
(yaz-maz-sınız)
3. yaz-maz-lar

Kırgız Türkçesi

Cekelik

1. caz-ba-y-m (mın)
2. caz-ba-y-sıñ
(caz-ba-y-sız)
3. (caz-ba-y-t)

Köptük

1. caz-ba-y-bız
2. caz-ba-y-sıñar
(caz-ba-y-sızdar)
3. caz-ış-pa-y-t vb.

Geniş Zamanın İşlevleri ve Zaman Kaymaları

Geniş zamanın temel işlevi ve uğradığı zaman kaymaları aşağıdaki noktalarda özetlenebilir:

1. Oluş ve kılıştı süreklilik ve genellik işlevi taşıyanlar:

Bu işlev bir üst paragrafta açıklandığı ekin asıl işlevidir.

-Ne dersin *yapar*; su bile *çeker*, çamaşıra *girer*; yemek *pişirir*, 'gözün üstünde kaşın var' demez (A.Rasim).

*Fakat bu gazeteciler anlaşılmaz kimseler... Bilmem nereden bir adam gelir, cabucak **koşarlar**, görüşme **yaparlar** (A.Rasim).*

*Zeytindağ'ında tarihin tarihe.. Cemal Paşa'nın hakkını Cemil Paşa'ya verdim. Eserimde Cemal Paşa'nın, sırası geldikçe, büyüyüp parladığı **görülür** (F.R.Atay).*

*-Beri bak, Bala Hatun, derdini yanmayan dermanını **bulamaz** ve de kendi başına iş tutan belayı **savuşduramaz**.. Bacibey duyduğunu unutacak karı değildir bu bir, ikinciye, Şeyh Edebalinin kızını değme adam **sürüyemez**. Sen bunun gerçeğini demeden bu işi **külliyemezsin** ve de babanın pençesinden **kurtulamazsın** (K.Tahir).*

*Radyolar en abur cubur halka mühim mühim iş dört öyün **tekrarlar dururlar** (H.Taner).*

*Gecenin geç saatlerinde, her şeyin sustuğu, havanın durulduğu anlarda, bir köşeye çekilip şiir **okurum** (S.K.Yetkin)*

*Kolombo limanında vapurlar rıhtıma **yanaşmaz**; yolcularını küçük vapurlar ve motörlerle sahile **çıkartır** (R.H.Karay) vb.*

2. Görülen Geçmiş Zaman Gösterenler:

Bu kip, üsluba akıcılık kazandırmak için daha çok geçmişte gerçekleşmiş olan ve konuşan tarafından görülen veya bilinen olayların anlatımında kullanılır:

*Seni hinayet seni, haber vermeden kaçarsın ha, biz de seni işte böyle **buluruz** (H.E.Adıvar).*

*O zamanlar Osmanlı Bankasında çalışan Ahmet Haşim'i görmeye **gidersiniz**... Sizi koridorda **karşılar** ve bir aşağı bir yukarı gidip gelerek sadece Yahya Kemal'i yermekte dehasını göstermeye **bakar**... (N.F.Kısakürek).*

*Aradan aylar **geçer**, yıllar **geçer** Sefaret kanalıyla Türkiye'den değil bir kitap, bir dergi bile **gelmez**. Şu veya bu münasebetle sefirinizle bir yerde yine **karşılaşırız**. Sefiriniz bana ilk defa söylüyormuş gibi hemen hararetle kitap bahsini **açar**. Ben de, ilk defa duyuyormuşum gibi sefirinizi hararetle tebrik **ederim**. **El sıkışırsınız, kucaklaşırsınız** ve ayrılırsınız.*

Atatürk 1919 yılının 19 Mayıs'ında Samsun'a çıkar ve milli mücadeleyi oradan **başlatır**.

Bu cariyeler arasında şairin çok beğendiği, güzelliği kadar istidadına da hayran olduğu Nigâr isminde çok güzel bir genç kız veremden **ölür** (A.H.Tanpınar)

-Amanın, o da geliyor! haykırıyla kendi bir yana yıkılıp **bayılır** (A. Rasim) vb.

3. Duyulan Geçmiş Zaman Gösterenler:

Bu kullanıştaki geniş zaman eki, geçmişte gerçekleşen ancak konuşunca görülmeyen oluş ve kılışları ifade eder:

İsmail Hakkı Efendi kendisi de Elmas Mehmed Paşa zamanında orduya iltihak **eder**, hatta bir muharebede **yaralanır** (A.H.Tanpınar).

III. Murat kimi günlerde, dışı kurşunî renkte, buhara derisinden, baştan geçme, uzun kollu kürkünü de **giyer** (S.Birsel).

Bu zühdi hareket ikinci asırdan itibaren gelişir ve zahitler Hristiyan rahiplerinin elbiselerine benzeyen yünden dokunmuş bir elbise **giyerler** (P.Safa).

Oğuz Kağan savaşlarda kazandığı ganimetleri nasıl ülkesine taşıyacağını düşünürken, ordusunda bulunan akıllı bir ev arabayı **icat eder**, canlı ganimetleri de arabanın önüne **koşar** (H.Temmuz).

Ödünç bir kazan **alır** Hoca komşusundan

Verirken bir tencere **yerleştirir** içine.

Komşusu **sorar**: '- Bu ne?'

- 'Doğurdu senin kazan.'

Komşusunun ölçü **olmaz** sevincine (O.V.Kanık) vb.

Tarık Buğra'nın İbişin Rüyası adlı romanında, esas kahraman Nahid'in yanında ikinci bir tipe yer **verilir** (M. Çınarlı)

Osmanlı Matbuat Müdürü Hikmet Bey Dahiliye'den tanıdığım. Hikayeyi ondan işittim. Muharrirlerden biri şair Abdülhak Hamid'i **tenkit eder**. Hamit, Sait Halim Paşaya **sızlanır** (F.R. Atay) vb.

4. Şimdiki Zaman Gösterenler:

Şimdiki zamanda geçen olayları anlatmak için kullanılan geniş zaman kipinde, *-(I) yor* ve *mAktA* şimdiki zaman eklerindeki gibi bir kesinlik ve sürerlik duruluğu yoktur:

Gele gele kalacak çağa geldiğimiz nereden belli. Kara yer ateşe döner kızarır, ondan belli. Mavi gök katrana keser kararır, ondan belli! Hanlar hanlara, beyler beylere, adam adama saldırır kırışır, ondan belli! Balca ana, bacı kardaş bilinmez, ondan belli! Taşlar durdukları yerde ufalanır, kargılar durdukları yerde kırılır, sert yaylar mum gibi yumuşar, kılıçlar kınlarında körelir ondan belli (K.Tahir).

Bize hiç isyan etmemiş Havran aşiretlerinden birine buğday satın almak için birkaç kişi gönderildiğini hatırlarım (F.R. Atay).

O günlerin acele ve iyimserlik havasının serinliğini hâlâ göğsümde duyar ve sıkılırım (F.R. Atay).

O içindeki gönül, ruh, ne dersen de sana bir vedia değil mi? Onu ne hakla hapsedersin! O ki, hava ile ziyanın kızıdır (Y.K. Karaosmanoğlu).

'Remzi aslanım şunu bilmeni isterim' diye değiştirdi sözünü, yine beğenmedi (M.N. Sepetçioğlu).

Bir kitabe kokusu duyuluyor yazında,

Korkarım, yaya kaldın bu gurbet çıkmazında (F.N.Çamlıbel).

Varfin kurucularını böyle büyük bir memleket hizmetine girdikleri için şimdiden tebrik ederken, yazımızı büyük şair Yahya Kemal ile bitirmek isteriz (B. Akyavaş).

Yavaşça ona sordum:

-Buraya kim gelecek!

-Bilmem. Geliba Şhremini.

-Zannetmem. Şhremini de Türk vatandaşıdır. Bunu istemez ve yaptırmaz (A. Gündüz) vb.

5. Gelecek Zaman Gösterenler:

Gelecek zamana yönelmiş olan geniş zaman kipi, yakın gelecekte gerçekleşmesi niyet ve istek halinde olan; ancak, gerçekleşmesinde bir kesinlik bulunmayan durumlarda kullanılır. Dolayısıyla, bu anlatım kalıbında istek, ihtimal, tahmin gibi işlevleri de yer alır:

*-Biraz para toplayıp gönderelim. Alın benden yirmi kuruş! Gelecek hafta yine **düşünürüz** (A. Rasim).*

*Düşman bizi başsız bastırdı mı, bittik say. Çoluk çocuk, yaşlı yatalak hep ezilirdi. Kızlar boyunları zincirli esir **gider**. Sen ne yaparsın bilmem ama, biz bire kadar **kırılırız** (K. Tahir).*

*Sizi aldatırlarsa işleri büsbütün **karıştırırız** (K. Tahir).*

*Bana **itimat eder**, o kadar zaman bir şey sormadan **bekler** misin? (H.E. Adıvar).*

*Bana yarın akşam **gelirsin**, beraber yemek **yeriz** (H.E. Adıvar).*

*Doktor, konuşmalarımızın sana yardımı **dokunur** bir gün korkularını **unutursun**, diyor (C.Dağcı).*

*-Eseriniz hakkında bize arasıra birkaç satırla malûmat **verirsiniz**, değil mi (R.N. Güntekin).*

*-Mutlaka söyleyeceksin Makbule.. Vallahi **darılırım**.. Yüziüne bakmam, dedi (R.N. Güntekin).*

*Bir süre sonra İstanbul, şurda burda fişkırın taş binalardan geçilmez hâle gelecek. Hazineyi eritmez de **ne yapar** bu? (F.H. Çorbacıoğlu).*

*'İssız bir odada yapayalnız yaşamak zorunda kalsanız hangi romanları yanınıza alıp **götürürsünüz!**' sorusu bir zamanlar Fransa'da anketçilerin pek hoşlandığı bir konuydu (S.K. Yetkin).*

*Okuyun eski dergileri! Buna benzer daha neler **bulamazsınız!** Okuyun, hem **eğlenir** hem **düşünürsünüz** (S.K. Yetkin) vb.*

6. Emir Kipi Yerini Tutanlar:

Geniş zaman kalıbındaki fiiller içinde emir kipi yerini tutanlar da vardır:

*Önce sendeki kitapları **getirir** sonra da istediklerini alıp **götürürsün!***

*Bu paketi arkadaşım Nihal'e teslim edersin! Gelecek misafirleri Başkan Beyin odasına alırsınız... Validenizle düğünden müğünden lâ, açacağım. O vakte kadar bu kâğıdı **okursunuz**. Eğer onu hakikaten seviyorsanız ve onunla bir aile yuvası kurmak fikrinde iseniz bana bir sade kahve **getirirsiniz**. Eğer böyle bir hissiniz ve fikriniz katiyen yoksa çok şekerli bir kahveyle yanında bir bardak su **getirirsiniz** (A. Gündüz).*

2. 5. İkinci Bölümün Sonucu

Bu bölümde, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki zaman kiplerinin işlevsel olarak incelenmesi, yapısal özellikleri ve gramer kuralları verilmiştir.

Biz bu bölümü inceleyip şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

1. Türkiye Türkçesinde bildirme kiplerinde beş ayrı zaman yer almıştır: 1. Görülen geçmiş zaman; 2. Duyulan geçmiş zaman; 3. Şimdiki Zaman; 4. Gelecek zaman; 5. Geniş zaman.

2. Kırgız Türkçesinin bayandagıç iñgayında başlıca üç zaman vardır: 1. Ötkön çak (Geçmiş zaman); Uçur çak (Şimdiki zaman); 3. Keler çak (Gelecek zaman). Bu üç zaman fiilin «çak kategoriyası», «zaman kategorisi» olarak adlandırılır.

3. Türkiye Türkçesinde Geçmiş zamanın iki türü vardır: 1) Görülen geçmiş zaman (-**di**): *geldi - keldi, çalıştım - iştedim*; 2) Duyulan geçmiş zaman (-**miş**): *söylemiş - aytıptır, gitmiş - ketiptir* vb.

Kırgız Türkçesinde Geçmiş zamanın dört türü vardır: 1) Aykın ötkön çak - Görülen geçmiş zaman (-**di**): *bardı - gitti, karadım - baktım*; 2) Kapıskı ötkön çak - Duyulan geçmiş zaman (-**ıp, -iptir**): *aytıptır- söylemiş, körüptür - görmüş*; 3) Calpı ötkön çak - Genel geçmiş zaman (-**gan**): *kelgen - gelmişti, bargan - gitmişti*; 4) Adat ötkön çak - Sürekli geçmiş zaman (- **çu, -uuçu**): *tylaçu - ağılardı, külçü - gülerdi* vb.

Bu geçmiş zaman türlerinin içinden Görülen geçmiş zaman - Aykın ötkön çak (-**di**) ve Calpı ötkön çak - Genel geçmiş zaman (-**gan**), geçmiş zaman kavramını daha açık, tam olarak belirtmektedirler.

4. Kırgız Türkçesinde Şimdiki zaman ikiye ayrılır: 1) Cönököy uçur çak - Basit birleşik zaman (-**a/-y; uuda**): *cazamin- yazıyorum, okuuda - okumakta*; 2) Tataal uçur çak - Birleşik şimdiki zaman (-**a/-e/-y, ip+cat, tur, otur, cür**): *bara catam - geliyorum, okup catam - okuyorum* vb.

Türkiye Türkçesinde Şimdiki zamanın bir tek türü vardır ve şimdiki zamanı karşılayan ekler şunlardır: 1) - **yor**: *temizliyor - tazalayıp catat*; 2) - **makta**: *çalışmakta - işte ödü*; 3) -**mada**: *ağlamada - ıyloodo* vb.

Kırgız Türkçesinde *-a/-e/-y*, *ıp+cat*, *tur*, *otur*, *cür* ekleri, Türkiye Türkçesinde ise *-yor* eki şimdiki zamanın en işlek ve yaygın kullanılan eklerindedir.

5. Kırgız Türkçesinde Gelecek zamanın iki türü vardır: 1) Aykırı keler çak – Belirli gelecek zaman (*-a/-e/; -y*): *baramın – gideceğim, isteybiz - çalışacağız*; 2) Arsar keler çak – Belirsiz (muhtemel) gelecek zaman (*-ar*): *keler – gelebilir, oylonor – düşünebilir* vb.

Türkiye Türkçesinde ise gelecek zaman *-acak/ -ecek* ekleriyle yapılır: *yapacağım – casaymın, geleceğim – kelemın* vb.

Türkiye Türkçesinde Arsar keler çak (Belirsiz gelecek zaman)'ın anlamı *- ar/-er* (geniş zaman) ve *-a/ e bil* (yeterlilik fiili) şekilleriyle karşılanır: *Bir kün keler, men da bay bolormun. – Bir gün gelir, ben de zengin olurum; Bir azdan kiyin atam keler. – Biraz sonra babam gelebilir* vb.

6. Türkiye Türkçesinde Geniş zaman – Kenen çak, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla 'her zaman' içine alan bir süreklilik işlevi vardır.

Geniş zaman, *-r, -ır/-ur, -ar* ekleriyle yapılır: *başlar, yer, yürür* gibi.

Kırgız Türkçesinde ise Uçur-Keler çak'ın anlamını verir: *cazamın – yazarım, karayt – bakar, kelet- gelir* vb.

GENEL SONUÇ

Bu çalışmamızda Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bildirme kiplerini inceledikten sonra, elde edilen sonuçlar şunlardır:

1. Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.

2. Fiilin *zaman kategorisi*, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştirdiğini bildiren bir gramer kategorisidir. Kısa bir ifade ile, bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına «çak» yani «fiilin zamanı» diyoruz. *Zaman kategorisi* oluş ve kılışın yapılmakta, yapılmış veya sonra yapılacağını gösterir.

3. Türkiye Türkçesine kipler *bildirme* ve *tasarlama* kipleri olarak ikiye ayrılmıştır. Beş bildirme (*Görülen geçmiş zaman, Duyulan geçmiş zaman, Şimdiki zaman, Gelecek zaman, Geniş zaman*), dört tasarlama (*Şart kipi, İstek kipi, Gereklilik kipi, Emir kipi*) kipi olmak üzere dokuz kip kategorisi vardır.

4. Kırgız Türkçesinde kiplerin (*ıñgay*) beş şekli vardır: 1. *Buyruk ıñgay* (*Emir kipi*); 2. *Tilek ıñgay* (*Dilek kipi*); 3. *Niyet ıñgay* (*İstek kipi*); 4. *Şarttuu ıñgay* (*Şart kipi*); 5. *Bayandagıç ıñgay* (*Bildirme kipi*).

5. *Bildirme kipleri*, adından anlaşılacağı üzere, bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde halindeki bütün fiilleri kapsarlar. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar.

6. Kırgız Türkçesinin bayandagıç ıñgayında (bildirme kipi) başlıca üç zaman vardır: 1. *Ötkön çak* (Geçmiş zaman); 2. *Uçur çak* (Şimdiki zaman); 3. *Keler çak* (Gelecek zaman).

7. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Geçmiş zaman – Ötkön çak, fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır.

Türkiye Türkçesinde Geçmiş zamanın iki türü vardır: 1) Görülen geçmiş zaman (**-dı**); 2) Duyulan geçmiş zaman (**-muş**).

Kırgız Türkçesinde Geçmiş zamanın dört türü vardır: 1) Aykın ötkön çak – Görülen geçmiş zaman (**-dı**); 2) Kapıskı ötkön çak – Duyulan geçmiş zaman (**-ıp, -ıptur**); 3) Calpı ötkön çak – Genel geçmiş zaman (**-gan**); 4) Adat ötkön çak – Sürekli geçmiş zaman (**-çu, -uuçu**).

Türkiye Türkçesinde Görülen geçmiş zaman ile Kırgız Türkçesindeki Aykın ötkön çak – **dı/-du** ekleriyle yapılır: (KT) *keldim* – (TT)*geldim*, (KT) *okudum* – (TT) *okudum* vb.

Türkiye Türkçesinde Duyulan geçmiş zaman – **muş/-muş** ekleriyle, Kırgız Türkçesinde Arsar ötkön çak – **ıp/ -ıptur** ekleriyle yapılır: (TT) *gitmiş* – (KT) *ketiptir*, (TT) *okumuş* – (KT) *okuptur* vb.

8. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Şimdiki zaman – Uçur çak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.

Kırgız Türkçesinde Şimdiki zaman ikiye ayrılır: 1) Cönököy uçur çak – Basit birleşik zaman (**-a/-y; uuda**); 2) Tataal uçur çak – Birleşik şimdiki zaman (**-a/-e/-y, ıp+cat, tur, otur, cür**).

Türkiye Türkçesinde Şimdiki zamanın bir tek türü vardır ve şimdiki zaman kipini karşılayan ekler şunlardır: 1) –**yor**; 2) –**makta**; 3) –**mada**.

Kırgız Türkçesindeki **-uuda** şekli, Türkiye Türkçesinde **-makta** şekliyle karşılanır: (KT) *okuuda* – (TT) *okumakta*, (KT) *cazuuda* – (TT) *yazmakta*.

İki dilde de **-uuda/-makta** şekilleri konuşma dilinde değil, yazı dilinde kullanılır.

9. İki dildeki Gelecek zaman – Keler çak, henüz gerçekleşmemiş bulunan, ancak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde gerçekleşeceğini bildirir.

Kırgız Türkçesinde Gelecek zamanın iki türü vardır: 1) Aykın keler çak – Belirli gelecek zaman (**-a/-e/; -y**); 2) Arsar keler çak – Belirsiz (muhtemel) gelecek zaman (**-ar**).

Türkiye Türkçesinde ise gelecek zaman *-acak/ -ecek* ekleriyle yapılır.

Türkiye Türkçesinde Arsar keler çak (Belirsiz gelecek zaman)'ın anlamı *belki + -r, -abilir + şahıs eki* şekilleriyle karşılanır: *Belki gelir – Balkim kelet, Belki yapabilir – Balkim casayt vb.*

10. Türkiye Türkçesinde Geniş zaman – Kenen çak, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla 'her zaman' içine alan bir süreklilik işlevi vardır.

Geniş zaman, *-r, -ur/-ur, -ar* ekleriyle yapılır.

Kırgız Türkçesinde ise Uçur-Keler çak'ın anlamını verir, *-a/ -y* şekilleriyle karşılanır: *cazamin – yazarım, karayt – bakar vb.*

Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki bildirme kipleri üzerinde yapıldığı bu çalışmada her iki dilin zaman kategorisindeki çok da farklılıkların olmadığı görülmektedir.

Çalıştığımız bildirme kipleri konusuyla ilgili şu öneriler bulunulabilir:

1. Türkiye Türkçesinde zaman ve kip ayrılmamıştır. Kimi yazarlar bunların farklı olduğu görüşündeyse de sınıflandırmalarında buna yönelik bir uygulama yapmamışlardır. Bizce zaman ve kip ayrı olarak sınıflandırılması ve incelenmesi gerekir.

2. Türkiye Türkçesindeki Bildirme kipleri olarak tanıtılan beş zaman, *zaman kategorisi* olarak tanıtılması gerekir.

3. Karşılaştırma, zaman kipleri üzerine yapılan çalışmaların sayısının artması gerektiğini düşünüyoruz.

КАУНАКЛАР

1. *Абдулдаев Э., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А.* Кыргыз тили. – Ф., 1986.
2. *Абдувалиев И., Садыков Т.* Азыркы кыргыз тили. Морфология. – Б., 1997.
3. *Ахматов Т., Давлетов С.* Тил илимине киришүү. – Ф., 1980.
4. *Ахматов Т., Омуралиева С.* Кыргыз тили. Фонетика, Лексика. – Ф., 1990.
5. *Баскаков Н.А.* Каракалпакский язык. – М., 1952.
6. *Баскаков Н.А.* Тюркские языки. – М., 1960..
7. *Баскаков Н.А.* Историко-типологическая морфология тюркских языков. – М., 1979.
8. *Гак В.Г.* Сопоставительная типология. - М., 1977.
9. *Давлетов С., Кудайбергенов С.* Азыркы кыргыз тили. Морфология. – Ф., 1980.
10. *Давлетов С., Мукамбаев Ж., Турусбеков С.* Кыргыз тилинин грамматикасы. Ф., 1982.
11. *Дмитриев Н.К.* Строй турецкого языка. – Л., 1939.
12. *Дмитриев Н.К.* Турецкий язык. – М., 1960.
13. *Древнетюркский словарь.*– Л., 1969.
14. *Дыйканов К.* Кыргыз тилинин таблицалары. – Ф., 1971.
15. *Иванов С. Н.* Курс турецкой грамматики. – Л., 1975, 1977. Ч. 1, П.
16. *Казем-Бек М.А.* Общая грамматика турецко-татарского языка. СПб., 1846.
17. *Конкобаев К.* Кыргызча-түркчө, Түркчө-кыргызча сөздүк. – Анкара, 1993.
18. *Конкобаев К.* Түрк тилдеринин салыштырма сөздүгү. – Анкара, 1992.
19. *Кононов А.Н.* Грамматика современного турецкого языка. – М.-Л., 1956.
20. *Кудайбергенов С.* Кыргыз адабий тилинин грамматикасы. – Ф., 1980.
21. Кыргыз адабий тилинин грамматикасы. – Ф., 1980.
22. *Михайлов М.С.* Исследования по грамматике турецкого языка. – М., 1965.
23. *Нигматов Х.Г.* Морфология тюркского глагола по материалам Махмуда Кашгарского. – Л., 1970.

24. *Орузбаева Б.Ө., Кудайбергенов С.* Кыргыз тилинин грамматикасы. Морфология. – Ф., 1964.
25. *Орузбаева Б.Ө., Сагынбаева Б.* Лингвистикалык терминдердин кыргызча-түркчө, түркчө-кыргызча сөздүгү. – Б., 2004.
26. *Сагынбаева Б.* Түрк тили. – Б., 1995.
27. *Сагынбаева Б.* Түрк жана кыргыз тилдеринин салыштырма морфологиясынын негиздери: Филол. илим. канд. ... дис. автореф. – Б., 1999.
28. *Сагынбаева Б.* Сөз түркүмдөрүнүн тектештирме анализи / Коомдук илимдер журналы // Кыргыз-Түрк «Манас» университети. 2006. – 15-саны.
29. *Сагынбаева Б.* Түрк тил илиминдеги сөздөрдү сөз түркүмдөргө бөлүштүрүү маселеси // КУУнун жарчысы. – Б., 3-чыг. – 2006.
30. *Сагынбаева Б.* Азыркы түрк тилдериндеги морфологиялык парадигматика. (Кыргыз жана түрк тили). – Б., 2006.
31. *Сагынбаева Б.* Түрк жана кыргыз тилдериндеги өткөн чактык предикаттык этиштин аналитикалык формалары // Эл агартуу. – Б., 1-2-саны, 2007.
32. *Сагынбаева Б.* Кыргыз жана түрк тилиндеги этиш сөз түркүмүнүн структура-функционалдык салыштырмасы. – Б., 2008.
33. *Садыков Т.* Проблемы моделирования тюркской морфологии. – Ф., 1977.
34. *Самойлович А.Н.* Краткая учебная грамматика современного османско-турецкого языка. – Л., 1925.
35. *Сартбаев К.К.* Түрк тилдеринин салыштырма грамматикасы. – Ф., 1962.
36. *Сартбаев К. К.* Тил илиминин маселелери. – Ф., 1987.
37. *Сыдыков С.* Түркология илиминин тарыхынан // Түркологиялык изилдөөлөр. – Б., 2002. – 2-б.
38. *Севортян Э В.* Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Морфология. – М., 1956. Ч.2.
39. *Сыдыков С.* Байыркы түрк жазуусу: (VII-X кылымдар). – Б., 2001.

40. *AHMET, V.P.* Lehçe-i Osmânî (Haz. Recep Toparlı). – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
41. *AKSAN, D.* Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçe Anlambilim. – Ankara, 1998.
42. *AKSAN, D.* Sözcük Türleri. I. II. – Ankara, 1982.
43. *ARAT R.R.* ‘Kırgızistan’ İslâm Ansiklopedisi. C. 6, – İstanbul, 1977.
44. *ATALAY, B.* Divanü Lügati’t –Türk Tercümesi. TDK yay., 4.baskı, – Ankara, 1998. II C.
45. *BANGUOĞLU T.* Türkçenin grameri. – Ankara, 1990.
46. *BARUTÇU, Ö.* Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU, KÖK araştırmalar. C. III, S.2, 2001.
47. *ÇAGATAY, S.* Türkçede ki < erki // Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. 1963. – Ankara, Türk Dil kurumu Yayınları. 1964.
48. *ÇAGATAY, S.* Pekleştirilmiş Fiiller // Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. 1966. – Ankara. Türk Dil kurumu Yayınları. 1967.
49. *DENY J.* Türk Dili Grameri. –İstanbul, 1941.
50. *EDİSKUN, H.* Türk Dilbilgisi. – İstanbul, 1993.
51. *EMRE, A.C.* Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme). Fonetik. – İstanbul, 1949.
52. *EMRE, A.C.* Türkçede Cümle. – Ankara. 1954.
53. *ERCİLASUN, A.B.* -maç/-meç Eki Üzerine // Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C. XXI. – İstanbul, 1975.
54. *ERCİLASUN, A.B.* Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
55. *ERGİN, M.* Türk Dil Bilgisi. – İstanbul, Boğaziçi yayınları, 1981.
56. *ERGİN, M.* Üniversiteler için Türk Dili. İstanbul, 2001.
57. *GENCAN, T.N.* Dilbilgisi. Yirmi Yedinci Basım, – İstanbul, 1992.
58. *GÖKNEL, Y.* Modern Türkçe Dilbilgisi. – İzmir, 1974.
59. *GÖKŞEN, E.N.* Çıkma durumu (-den) ve kapsamı: Türk Dili. XXX Nr. 279. 1974.

60. *GÜLENSOY, T.* Türkçe El Kitabı. – Ankara, 2000.
61. *GÜLENSOY, T., Sagınbaeva B.* Kırgız Türkçesi – Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi – Kırgız Türkçesi Sözlüğü. – Kayseri, 2002.
62. *GÜRİSOY, Ü.* Kesir sayı sıfatı, Türk Dili. XVIII, Nr. 200, 1968.
63. *GÜRİSOY, N.E.* XX. Yüzyıl Sovyet Kırgız Şiiri. – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
64. *HACİEMİNOĞLU, N.* Türk Dilinde Edatlar, En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar. – İstanbul, 1971.
65. *HACİEMİNOĞLU, N.* Türk Dilinde Yapı bakımından fiiller. – Ankara, 1991.
66. *HATİBOĞLU, V.* Kelime grupları ve kuralları // Türk Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963.
67. *HATİBOĞLU, V.* İkileme. – Ankara, 1971.
68. *HATİBOĞLU, V.* Türkçenin Sözdizimi. – Ankara, 1972.
69. *İNAN, A.* Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon) Meselesi // Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1964. – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1965.
70. *İNAN, A.* Kırgızlar // Makaleler ve İncelemeler. – Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
71. *İLERİ, C.* Türkiye Türkçesinde Dizim ve Dizimle Bağlı Anlatım Bozuklukları. –Ankara, 2010.
72. *KARAHAN, L.* Yükleme (Accusative) ve Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler // 3. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı 1996. –Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
73. *KARAHAN, L.* Türkçede Söz Dizimi. –Akçağ Yayınları, 1999.
74. *KASAPOĞLU, Ç.H.* Kırgız Türkleri Edebiyatı. C.4. – Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998.
75. *KASAPOĞLU, Ç.H.* Kırgız Lehçesindeki *Eken* Üzerine // 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı. – Ankara, 1999.
76. *KASAPOĞLU, Ç.H.* Kırgız Türkçesi Grameri. I. Baskı. – Ankara, 2005.
77. *KOÇ, N.* Yeni Dilbilgisi. – İstanbul, 1996.

78. *KORKMAZ, Z.* Türkiye Türkçesinin ki Bağlama ve Şüphe Edatları. – Ankara, 1968.
79. *KORKMAZ, Z.* Gramer Terimleri Sözlüğü. – Ankara, 1992.
80. *KORKMAZ, Z.* Türk Dili Üzerine Araştırmalar. – Ankara, 1995.
81. *KORKMAZ, Z.* Türkiye Türkçesindeki –madan/-meden<madın/medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. C. I. – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
82. *KORKMAZ, Z.* -ası/-esi Gelecek Zaman Sıfat-Fiil (Participium) Ekinin Yapısı Üzerine. C. I. – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
83. *KORKMAZ, Z.* Türkiye Türkçesi Grameri. Şekil Bilgisi. – Ankara, 2003.
84. *LİGETİ, L.* Kırgız Kavim İsminin Menşei. C. 1. – İstanbul, 1925.
85. *LÜBİMOV, K.* Türkçede Kaç isim hali var? Türk Dili. 1960.
86. *LEVENT, D., DURMUŞ, O., HÜNERLİ B.* Çağdaş Türk Lehçeleri. – Çanakkale, 2017.
87. *MANSUROĞLU, M.* Türkçede zamir çekimi // Türk Dili Edebiyatı Dergisi, 1949.
88. *Mahmud Kaşgarlı.* Divanu lügat-it-türk. Kn.1.-3. baskı.– Ankara, 1992.
89. *ÖNER, M.* -matı/-meti Gerindiyumu Hakkında // Üçüncü Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı. – Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
90. *PEKAÇAR, Ç.* Pamir Kırgız Türkleri. – Yeni Türkiye yayınları, 1997.
91. *SEVORTYAN, E.V.* Türk Dillerinde fiillerin geçişli ‘transitif’ geçişsiz ‘intransitif’ olmalarına dair // VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler. 1957.
92. *SEBZECİOĞLU, T.* Türkçede Kip Kategorisi ve –Yor Biçiminin Kipsel Değeri. – Ankara, 2004.
93. *SCHAMİLOĞLU, U.* Türk Dillerinde Yardımcı Fiiller Sorunu // Uluslararası Türk Dili Kongresi. –Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları. 1996.
94. *TEKİN, T.* Türk Dilleri, Simurg. – İstanbul, 1999.
95. *TENİŞEV, E.R.* Kırgızların ve Kırgızcanın Kökeni Sorunu Üzerine (Çev. C. Turgunbaev) // Türk Lehçeleri ve edebiyatları Dergisi. – Ankara, 1996.

96. *TURGUNBAYER, C.* Kırgız Türkçesindeki İsim-Fiil Ekleri. – Ankara, 2016.
97. Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu. – Ankara, TDKY, 1997.
98. Türkçe Sözlük. – Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
99. *UYGUR, C.V.* Kırgız, Kazak, Karakalpak Türkçelerinde İsim // Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. – Ankara, 1998. – S. 10-32.
100. *ÜNVER, İ.* Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler // Türkoloji Dergisi, C. XI, S. 1. –Ankara, 1993.

